

ROSMALLA

In dit nummer o.a.:

- De haverzak en
drinkenskannetjes

- 1930: de openbare school
op de Kruisstraat
wordt een bijzondere school

Jaargang 8
Nummer 2
Juni 1998

Colofon

Rosmalla (ISSN 0925-2894) is een uitgave van de Heemkundekring Rosmalen en verschijnt eenmaal per kwartaal.

Redactie: Mari van de Ven en Harry Coppens.

Redactieadres: Stationsstraat 8, 5241 EE Rosmalen, tel. 073-5218349.

Secretaris Heemkundekring: A.J. van de Ven, M. Nijhoffstraat 8, 5242 CV Rosmalen. Tel. 073-5214094.

Leden, abonnees en donateurs ontvangen *Rosmalla* en *Rosmalla Extra*. Donateurs betalen minimaal f 30,- per jaar. Abonnees (voor minimaal één jaar) betalen f 30,- per jaar (postabonnees f 40,- per jaar), over te maken op het bankrekeningnr. van de Heemkundekring, o.v.v. "abonnement Rosmalla".

Bankrekeningnr.: 18.45.43.444 (Rabobank Rosmalen, postgiro van de bank: 1099372) t.n.v. Heemkundekring Rosmalen, Deken Fritsenstraat 53, 5243 VM Rosmalen.

De meeste oude nummers van *Rosmalla* en *Rosmalla Extra* zijn nog verkrijgbaar op het redactieadres.

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud der ondertekende artikelen, waaraan ook nooit iets veranderd zal worden zonder overleg met de auteur(s). Foto's en andere illustraties worden te allen tijde teruggezonden; teksten op verzoek.

Copyright • juni 1998. Heemkundekring Rosmalen. Zonder toestemming van redactie en / of bestuur mag niets uit deze uitgave worden overgenomen.

Van de redactie

Zij het met enige vertraging, is nummer 2 toch uitgekomen. Veel aandacht deze keer voor rector Poelman en natuurlijk voor ons voormalig gemeentewapen. De redactie wenst U veel leesgenot.

De redactie van *Rosmalla (Extra)*,
Harry Coppens & Mari van de Ven

Kopij voor het volgende nummer inleveren vóór 15 augustus 1998.

In het kort

Genealogische dag Brabant 1998. Op zaterdag 19 september wordt in het Rijksarchief Noord-Brabant (in de Citadel in 's-Hertogenbosch) voor de derde keer een genealogische dag gehouden. De dag bestaat uit een kennismakingsworkshop, een lezingenprogramma, een (ruil)beurs voor bidprentjes en rouwadvertenties, een informatiewand, een prijsvraag en een kinderprogramma. Tevens is dit de ideale gelegenheid om contacten te leggen met andere mensen die aan genealogisch onderzoek doen. U kunt kaarten aan de kassa kopen voor f 10,- per stuk, of voor f 7,50 in de voorverkoop, door storting van het juiste bedrag op Postbankrekening 107.67.90 van het Rijksarchief Noord-Brabant, o.v.v. "Genealogische Dag", naam, adres en aantal kaarten. Op deze wijze kunt u ook een lunch (f 7,50 p.p.) reserveren (N.B.: U krijgt geen bevestiging). Reservering moet geschieden vóór 1 september. Voor nadere inlichtingen kunt U contact opnemen met het Rijksarchief, M. America/M. Bruggeman/G. v.d. Ree-Scholten/A.P. van Vliet, tel. (0073) 681 85 00.

Bij de voorplaat: De broodkar van de familie Verbiesen. Links: Toontje Heymans; rechts: Harry Vos. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

"Rosmalen mag trots zijn op zijn wapen" 3

Martien Veekens

In de algemene ledenvergadering van de Heemkundekring Rosmalen d.d. 12 maart 1998 is, naar aanleiding van de publicatie "Rosmalen mag trots zijn op zijn wapen", besloten om een voorstel te doen tot benoeming van het voormalig gemeentewapen van Rosmalen (na enkele noodzakelijke correcties) tot dorpswapen.

Eerste reactie Commissie 'Wapen en Vlag' 's-Hertogenbosch

Het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen heeft bij brief d.d. 1 mei 1998 aan het College van Burgemeester en Wethouders van 's-Hertogenbosch gevraagd om het voormalige, conform het voorstel gecorrigeerde gemeentewapen van Rosmalen als dorpswapen vast te stellen. Deze brief is door het College vervolgens doorgezonden aan de Commissie Wapen en Vlag (onderdeel van de afdeling Bestuursondersteuning Gemeente 's-Hertogenbosch). Namens deze commissie antwoordt secretaris mr. P.J.M. de Leeuw d.d. 14 mei 1998: "... De commissie heeft met belangstelling kennis genomen van uw voorstel alsmede van uw suggestie om het wapen te corrigeren. In het kader van haar werkzaamheden heeft de commissie ook advies gevraagd aan de Noordbrabantse commissie voor wapen- en vlaggenkunde (NCWV). Ook deze commissie adviseert om het wapen van de voormalige gemeente Rosmalen aan te wijzen als dorpswapen. Net zoals uw kring doet ook de NCWV een voorstel tot aanpassing. Dit voorstel wijkt echter af van de suggestie van de Heemkundekring. ...". (Bijgesloten wordt een kopie, $\frac{3}{4}$ A4 getiteld ROSMALEN, klaarblijkelijk genomen van pagina 5 uit een ons nog verder onbekend rapport). In haar brief (BZ/COM 5859) zegt de Commissie Wapen en Vlag verder dat zij het op prijs zou stellen voor 15 juni 1998 onze mening te horen over dit ontwerp van de NCWV. Ondanks het feit, dat in de artikelen 'Rosmalen mag trots zijn op zijn wapen' al rekening werd gehouden met de visies van de NCWV (rapporten 1988, 1989, 1992 en 1993, alsmede het NCWV-vlugschrift 'Van Schild en Vaan') willen wij met dit (aanvullend en eigenlijk overbodig) artikel voldoen aan het verzoek van 'onze' gemeentelijke commissie, temeer daar zij en wij plotseling met een zeer vreemde 'opwelling' van de NCWV worden geconfronteerd.

Ook de NCWV doet uitspraken over het wapen van Rosmalen

In juni 1988 brengt de NCWV een "Rapport betreffende de herziening van de wapens van gemeenten in de Provincie Noord-Brabant, die meer dan 10.000 inwoners tellen". In maart 1989 verschijnt hiervan een gewijzigde heruitgave. Op respectieve-

Afbeelding voorstellen NCWV 1989, 1993 en 1998.

lijk pagina 25 en 27 wordt voorgesteld om het wapen van Rosmalen te corrigeren, en wel met de blazoenering: "*Doorsneden; I in zilver een vierblad van keel, geknopt van goud; II in keel een ploeg van zilver. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.*" De wapentekening is (behoudens de kroon) in beide rapporten op dezelfde wijze weergegeven (zie eerste afbeelding).

In mei 1993 verschijnt opnieuw een beschouwing door de NCWV: "Rapport betreffende herziening van de wapens van gemeenten en de instelling van wapens voor de dorpen in het samenwerkingsgebied 's-Hertogenbosch". De voorgestelde wapenbeschrijving voor Rosmalen is geheel identiek aan die uit 1988 en 1989. De wapentekening is echter opvallend anders, al meer afgestemd op de afbeelding zoals die op 'onze' oude zegels is weergegeven en redelijk acceptabel, wanneer we niet zelf een beter voorstel zouden doen (zie tweede afbeelding).

Het NCWV-voorstel dat ons in mei 1998 via de Commissie Wapen en Vlag bereikt, bevat weer een geheel andere wapentekening, die bij de eerste aanblik onmiddellijk al als on-Rosmalens, on-Maaslands en on-aanvaardbaar dient te worden beschouwd. De tekening van de ploeg (deel van de schaar boven het karwiel en deel van de staart zichtbaar door het wiel) maakt de verbeelding van de ploeg niet duidelijker dan die welke door de middeleeuwse kunstenaar op het 14e-eeuwse zegel werd weergegeven. Woede-opwekkend in het nieuwe NCWV-voorstel is echter vooral de weergave van het Maaslands vierblad. Elke mediëvist, elke zegelkenner, elke kenner van de Maaslandse heraldiek maar ook elke geïnteresseerde Rosmalenaar zal bij het zien van zulk een 'onpasselijke' afbeelding zich afvragen of de werkwijze van de NCWV na zo'n voorstel nog wel serieus mag worden genomen (zie derde afbeelding).

Nader ingaand op het vierblad vinden we het vooral bevreemdend dat het juist de NCWV is geweest (bij monde van Jan Melssen), die steeds opnieuw heeft geprobeerd het Maaslands vierblad (om onbegrijpelijke redenen als 'roos' aangeduid) in Maaslandse wapens te doen opnemen, hetgeen (uitgezonderd in Maasdonk) nergens werd geaccepteerd. In plaats van een voorgesteld vierblad nam Berghem een mijter als wapensymbool; in plaats van een vierblad werd een lelie als symbool voor Heesch genomen. Waarom de NCWV in 1998 juist bij het meest 'rechtgebende' Rosmalen (na diverse afwijzigingen van haar 'push') afwijkt van haar normale vierblad-voorstelling door nu plotseling te komen met een of ander symbool waarin

niemand de vier lindebladeren zal kunnen herkennen, geeft toch te denken. Positief in het laatste NCWV-voorstel is de nieuwe wapenbeschrijving met *in zilver een vierblad van keel* zonder de onmiddellijk daarop volgende toeveiging *geknopt van goud*. In *Van Schild en Vaan* (mei 1994) stelt JM, sprekend over 'Wapen en vlag voor de nieuwe gemeente Maasdonk': "... Jammer genoeg werden de vierbladen in het wapen zowel op het wapendiploma als in het register van de Hoge Raad van Adel getekend met zilveren knop, terwijl de omschrijving (*In zilver drie vierbladen van keel*) toch niets aan duidelijkheid te wensen overlaat! ...". Niet te plaatsen is in het voorstel van mei 1998 dan ook de uitspraak: "Om esthetische redenen wordt de bloemknop hier niet van goud maar van zilver weergegeven."

Positief is ook de wijziging van de naam 'ridder Jan Back' in 'ridder Jan van Baexen' (Heer tot Rosmalen van 25 oktober 1505 tot juli 1511 en Laagschout van 's-Hertogenbosch vanaf 24 februari 1509 tot aan zijn dood), zoals dat (eveneens door publicaties in Rosmalla) in 1997 duidelijk was gemaakt. Positief is tenslotte ook dat men nu, in tegenstelling tot het rapport van mei 1993, wil spreken over het terugnemen van een NCWV-voorstel voor de Rosmalense raadsvergadering van 12 oktober 1989. Blijkens het voorstel van mei 1998 bestaat hierover bij de NCWV overigens nog steeds geen duidelijkheid.

In *Van Schild en Vaan* (september 1995), zegt Wim van Ham in zijn artikel 'Gesprek met de Hoge Raad van Adel' o.a.: "... Met name bleek van de zijde van de Raad een zekere bezorgdheid te bestaan over het commentaar dat zo nu en dan in *Van Schild en Vaan* op voorstellen van de Raad wordt uitgebracht. De commissie (NCWV) blijft echter van mening dat het iedereen, ook achteraf, vrij staat een mening te uiten over hetgeen op het gebied van wapen- en vlaggenkunde tot stand wordt gebracht ...". Wij nemen aan dat hij met deze stelling niet alleen leden van de NCWV bedoelt, maar ook leden van een commissie als 'Wapen en Vlag' en serieuze onderzoekers die tevens lid zijn van een heemkundekring.

Schepenzegel, gemeentewapen en dorpswapen.

Handhaving van het Rosmalense voorstel

Het voorstel vanuit Rosmalen, zoals beschreven in eerdergenoemde afleveringen van Rosmalla, heeft via mediëviste E.J.W.M. van der Dennen reeds begin 1998 de

secretaris van de NCWV, Jan Melssen, bereikt. Aan René Vroomen, secretaris van de Limburgse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, en de bekende Brabantse heraldicus A.H. Hoeben zijn eveneens kopiën van het Rosmalense artikel overhandigd. Na complimenten en positieve reacties, met name vanuit het Rosmalense, is het nu feitelijk alleen nog wachten op een bevestiging door het gemeentebestuur. De Heemkundekring Rosmalen verwerpt het NCWV-voorstel dat aan de Commissie Wapen en Vlag en in tweede instantie aan de Heemkundekring Rosmalen ter beoordeling is voorgelegd. Wel onderschrijven we vanzelfsprekend de stellingen die identiek zijn aan hetgeen is beschreven in eerdere artikelen 'Rosmalen mag trots zijn op zijn wapen', te weten:

- het is zinvol om ook aan voormalige gemeenten een wapen toe te kennen;
- het wapen dat in 1817 aan de voormalige gemeente Rosmalen is verleend, is onjuist en dient te worden gecorrigeerd;
- als basis voor een te bevestigen dorpswapen kan uit worden gegaan van een reeds meer dan 650 jaar bestaand zegel;
- het gedurende 180 jaren getekende en genoemde 'klaverblad' dient te worden vervangen door het meer dan 650 jaar oude (Maaslandse) 'vierblad';
- de 180-jarige beschrijving en tekening van een 'molenrad' dient te worden vervangen door een (antieke) 'ploeg';
- bij weergave van het Maaslands vierblad dienen ook de Maaslandse kleuren (rood/keel en wit/zilver) in ere te worden hersteld.

Het vierblad blijft in het Rosmalense voorstel gehandhaafd op een schildje binnen het schild om:

- het bijzondere karakter van dit symbool extra te accentueren;
- het ruim 650-jarige vertrouwde beeld 'en pal' te handhaven.

De rijkskleuren (blauw/lazuur en geel/goud) blijven voor een belangrijk deel gehandhaafd, omdat:

- de kleur blauw na 180 jaar ook mede Rosmalen-eigen is geworden;
- niet eerder aan de antieke ploeg enig andere kleur dan goud werd toegekend;
- zoveel mogelijk gelijkenis moet blijven bestaan met de oude schependomzegels en het wapen van de eens zelfstandige gemeente Rosmalen.

Samengevat: wij wensen een dorpswapen met een tekening van vierblad en ploeg conform de afbeelding op het oudst bekende zegel, gerangschikt als op het voormalig gemeentewapen van Rosmalen en verzoeken het gemeentebestuur van 's-Hertogenbosch nogmaals over te gaan tot vaststelling van zulk een gerestaureerd wapen, waarvan de blazoenering luidt:

'Zijnde van lazuur, beladen met een schildje van zilver en een ploeg van goud geplaatst en pal; het schildje beladen met een vierblad van keel.'

Wordt vervolgd

Gelet op het bepaalde in artikel 167 der gemeentewet is bij raadsbesluit van 7 maart 1966 aan de toenmalige gemeente Rosmalen een officiële vlag toegekend,

waarvan de blazoening luidt: 'Rechthoekig, lazuurblauw, beladen met een goudgeel watermolenrad en daarboven een goudgeel schild, waarop een lazuurblauw driblad'. Wie de artikelen 'Rosmalen mag trots zijn op zijn wapen' goed heeft gelezen, begrijpt dat voorafgaande aan een acceptatie van een *dorpsvlag* ook hier correcties noodzakelijk zullen zijn. Hierover, alsmede over de Rosmalense inbreng bij de vaststelling van een nieuw *gemeentewapen* voor 's-Hertogenbosch hopen wij U na de bevestiging van het gereviseerde Rosmalense wapen tot *dorpswapen* nader te kunnen informeren.

Rosmalense toponiemen en grondbezit een eeuw geleden 4

Wim Veekens

In deze vierde en tevens laatste aflevering van de toponiemen uit het notitieboekje van de Rosmalense rentmeester Gerardus van Beek, schenken we nu eens niet aandacht aan de

gronden die in het bezit waren van particulieren, maar aan de landerijen die toebehoorden aan de Rosmalense Sint-Lambertuskerk en aan het waterschap de Polder van der Eigen. Bovendien geven we de be-

Aetes	Nummer	Opvotte			Benaming der polder
		26	A	C	
		2	06	82	Voorsbracht
	364		10	40	Convolant naast den Plasmeester
	2375	1	15	40	Convolant bij het diepke gesticht
	481		13	90	Benkondberg

Fragment uit het notitieboekje van Gerardus van Beek, op ware grootte.

beschrijving van de zgn. "vissereien" van de Polder van der Eigen zoals die door Van Beek opgetekend zijn.

"Landerijen van de R.C. Kerk van den H. Lambertus te Rosmalen"

A388: 1h 27a 40c, Kerkenkampje aan de Bundersteeg;

A440 t/m 449 en 944: 3h 56a 60c, Peperskoren en Rooversbosch;

B23: 34a 90c, **3 hont in den blok naast de Gilde;**
B166: 43a 00c, **Mulderskamp met Sopers [!]¹;**
B205: 73a 40c, **in de Vree bovenkant;**
F330: 06a, **dreef naar de Pastorie;**
F350: 05a 50c, **R.C. Kerk;**
F364: 10a 40c, **bouwland naast den Algemeenen Kerkhof;**
F487: 13a 90c, **Den Hondenberg;**
F1335: 10a 42c, **bouwland bij het Kerkhof;**
F2351/1625: 30a 60c, **toren en Kerkhof;**
F2375: 1m 15a 40c, **bouwland bij het Liefdegesticht;**
F2376: 32a 50c, **Gesticht van Weldadigheid;**
F2377: 30a, **tuin;**
F2378: 21a, **vonder Pastorie oost van het voetpad;**
F2379: 13a, **[vonder Pastorie (?)] west van het voetpad;**
F2380: 57a 80c, **Pastorie en tuin.**

"Landerijen van den Polder van der Eigen"

A364[?]: 60a, **weg naar de bunders, Maaijegat;**
A115-116: 2h 0a 90c, **De Bleekskens;**
A122 t/m 124: 1h 61a 20c, **Het Mortelke;**
A614/639: resp. 35a 70c/ 24a 20c, **Den Maaijegatschen weg aan de hut;**
A641: 49a 80c, **de Kleine Kade langs de wetering tot de hut;**
A877: 25a 30c, **weg Knevelkade;**
E3: 37a 80c, **Den halven morgen bij den boonhof. De huisplaats met het Hofland;**
E4[?]: 37a 80c, **weiland Vliert;**
E7: 62a 20c, **Dijk.**

"Visscherijen toebehoorende aan den Polder van der Eigen"².

De Rosm[alensche] en Ploossche wetering tot aan de verbreding, behalve de Molenkom³.

De Ploossche wetering vanaf het Staatsspoor tot de brug in den balkweg.

Het Meerlot tot den Baselaar.

Het Balklot tot de Bruisische steeg [!].

De Knollen tot den Kooiheuvel.

Van den Kooiheuvel met de verbreding tot de Annaburgsche Steeg.

---

¹ Mogelijk bedoelt Van Beek met **Sopers *Sepers[kamp]** (B43).

² Onder "visscherijen" moet men hier verstaan de gebieden, de wateren waar men kon en mocht (= gerechtigd was te) vissen. De namen van deze viswateren heeft Van Beek in zijn notitieboekje ondergebracht in de kolom 'Benaming der perceelen'!

³ Achter de naam van deze weteringen staat bijgeschreven: "uitsluitend zegenvisscherij". Een zegen is een groot, smal sleepnet (dikwijls met een zak, "kuil", in het midden), waarmee de gehele breedte van een viswater afgesloten kon/kan worden.

1930: de openbare school op de Kruisstraat wordt een bijzondere school

Henk de Werd

Het oude Rosmalen kende drie openbare en een bijzondere school. Aan de Kruisstraat, te Hintham en in de kom van Rosmalen stonden die openbare onderwijsinstellingen. De zusters van Schijndel hadden daarnaast nog een bijzondere (katholieke) meisjesschool in het leven geroepen, die toen nog niet door de overheid werd gesubsidieerd. Na een flinke landelijke schoolstrijd werden in 1922 het openbaar en het bijzonder onderwijs gelijkgesteld. De openbare school in de kom van Rosmalen werd omgezet in de bijzondere jongensschool St. Joseph. In Hintham maakte de openbare school plaats voor de bijzondere Annaschool. Op de Kruisstraat bleef de school openbaar tot 1930. Op 12 juli 1930 schreef de Provinciale en 's-Hertogenbossche Courant: "Het was voor onze gemeente heden, om meer dan een reden, een belangrijke dag op onderwijsgebied. De openbare school aan de Kruisstraat (gem. Rosmalen) werd heden overgedragen aan een R.K. vereniging. Zo iets komt meer voor, maar dat die overgedragen werd aan de alhier gevestigde kon. goedgekeurde "Stieren Vereniging" zal niet zoo dijkwijs gebeuren. Des morgens om 7½ uur woonden het schoolbestuur en alle kinderen onder toezicht van het onderwijzend personeel de H. Mis bij te Nuland. Hedenvoormiddag waren het voltallig college van B en W met den secretaris en verschillende autoriteiten ter plaatse aanwezig en sprak onze burgemeester bij de overdracht een kort woord, waarop de heer Couwenberg als voorzitter der Stieren Vereniging dankte. Deze school wordt thans op R.K. grondslag voortgezet. Als hoofd is aangesteld de heer A. Verhoeven uit Heusden en als onderwijzers Mej. van Dooren uit Maren. Bij gelegenheid van deze gebeurtenis wapperde onze driekleur van vele woningen en werden de kinderen getraceerd. Voor de ouders was er tijdens de tractatie der kinderen van 2-4½ uur gelegenheid de nieuwe school te bezichtigen, welke voor deze gelegenheid prachtig versierd was met natuurbloemen." Adrianus Verhoeven, geboren te Heusden op 3-10-1902, was getrouwd met Geertruda van Heyst. Zij vestigden zich in de schoolmeesterswoning aan de Kruisstraatse school. Adrianus Verhoeven overleed vrij plotseling op 8 maart 1960. Hij werd te Nuland begraven.

In de gebaden der gelovigen
de ziel van zaligt de Heer
ADRIANUS VERHOEVEN
(Hoofd der R.K. School Kruisstraat)
ECHTGENOOT VAN MEVrouw
GEERTRUDA VAN HEYST
geboren te Heusden 3 oktober 1902 en plotseling overleden, nog tijdig voortlen van de laatste H. H. Sacramenten, te 's-Hertogenbosch in het Grootsiekengasthuis 8 maart 1960 en begraven op 12 maart 1960 op het R.K. Kerkhof van de parochie St.-Jozannes' Onthoofding te Nuland.

„Zij, die anderen onderrichten, zullen eenmaal als sterren schitteren en het firmament doorgrondelijk is het mysterie des doods en niemand weet waar, wanneer en onder welke omstandigheden de dood treft. Wij weten, dat de dood elke mens treffen zal; dat hij komt als een dief in de nacht, op een uur, dat hij niet wordt verwacht. „Wees Christus, „elk uur van uw
ling en onverwac
dood een einde
maken aan dit le
levensavond voor hem scheen te zijn weggelegd.
O, zo gra
like liefde te zorgen voor zijn vrouw en te ge
nieten van de welstand van zijn groot gezin, dat
hij, als werktuig in God's hand, met zijn sterke
vrouw heeft opgebouwd en tot a
waarsvoor hij ook met zijn vrou
geest heeft.
Goede vrouw, ik dank u voor uw opofferende
liefde en uw steun, da
hemel, waar ik steeds vo
Gaarna was ik voor u en
leven; God heeft het anders beschikt. Zijn H. Wil
geschiede
niet. Da
Moeder moet nu het middelpunt zijn van uw liefde
en toegegenheid. Familie en vrienden,
mij door uw gebed en gij, leerlingen en
leerlingen, vergeet uw meester niet.
Mijn Jezus, barmhartigheid.

Bidprentje van Adrianus Verhoeven, hoofd der school op de Kruisstraat. Coll. Henk de Werd.

Uit het huwelijk van Adrianus en Geertruda werden 9 kinderen geboren:

- Jan Verhoeven, gehuwd met Ans Schueler, thans woonachtig te Oss;
- Dymph Verhoeven, gehuwd met Hub Jansen, thans woonachtig te 's-Hertogenbosch;
- Mien Verhoeven, gehuwd met Wim Cammel, thans woonachtig te Berlicum;
- José Verhoeven, gehuwd met Wim Schults, thans woonachtig te Nieuwegein;
- Ad Verhoeven, gehuwd met Dinie Hanegraaf, thans woonachtig te Nuland;
- Truus Verhoeven, gehuwd met Jan Dieben, thans woonachtig te Rosmalen;
- Mieke Verhoeven, thans woonachtig te Grave;
- Jacquie Verhoeven, gehuwd met Wil Janssen Steenberg, thans woonachtig te Heesch;
- Martien Verhoeven, geboren te Rosmalen op 10-6-1943 en overleden op 54-jarige leeftijd te Veldhoven op 19-2-1998 en gehuwd met Irma van de Moosdijk. Martien was algemeen directeur van het Technisch Lyceum te Eindhoven.

Weer openbaar!

Na de dood van Adrianus Verhoeven in 1960 werd de school op de Kruisstraat gesloten. In 1965 hadden ouders, voogden of verzorgers van meer dan 20 kinderen uit de Kruisstraat zich in een brief tot de raad van Rosmalen gericht met het verzoek om ten behoeve van die kinderen een openbare school voor gewoon lager onderwijs te stichten. In mei 1965 ging de Rosmalense gemeenteraad akkoord met het voorstel van B&W om te komen tot de stichting van een openbare lagere- en kleuterschool op de Kruisstraat. Gedeputeerde Staten waren het aanvankelijk met dit raadsbesluit niet eens. Geen wonder dan ook, dat eind september vele inwoners van de Kruisstraat op het Rosmalense gemeentehuis aanwezig waren, waar andermaal over de school zou worden gesproken. Echter, "het publiek kon voldaan huiswaarts gaan, daar inmiddels een nieuw besluit van Gedeputeerde Staten was ingekomen, waarin zij hun goedkeuring hechtten inzake de oprichting van deze openbare school. Het is zaak deze kwestie nu met spoed af te werken, aldus burgemeester Molenaar. De oproep voor leerkrachten is reeds geplaatst. f 30.000,- aan krediet werd aanstonds gevoteerd, terwijl B. en W. machtiging werd verleend dit bedrag eventueel te boven te gaan." (Brabants Dagblad 30-9-1965. Coll. Henk de Werd). De Heer H. Linkels, afkomstig uit Goeree-Overflakkee, werd het nieuwe hoofd der school.

In 1966 werd de school, die toen 46 leerlingen telde, geopend. "Dit is een blijde dag voor de Kruisstraat", aldus Rosmalens burgemeester J.C. Molenaar bij de opening van de eerste openbare lagere en kleuterschool in zijn gemeente, die ondergebracht is in het jarenlang ongebruikte en vervuilde schoolgebouw aan de Kruisstraat. Van deze trieste toestand is nu echter niets meer te bekennen, omdat het interieur grondig verbouwd en gemoderniseerd is, zij het dat de oorspronkelijke

GEBOUW STOND ZES JAAR LEEG... *Morgen officiële opening van school Kruisstraat*

Met man en macht is men bezig de openbare lagere school in de Kruisstraat voor de officiële opening (morgen) gereed te maken.

(Van een onzer verslaggevers)

ROSMALEN, 30 aug. — Burgemeester J. Molenaar zal woensdagmiddag om vier uur de opening verrichten van de openbare lagere school aan de Kruisstraat. Eveneens zal hij het startsein geven voor de achter deze school gelegen kleuterschool, die echter pas 15 september zal beginnen, met 35 kleuters.

Zes jaar heeft het pand aan de Kruisstraat nagenoeg renteloos gelegen. Enkele jeugdverenigingen maakten er af en toe gebruik van. Schoolhoofd H. W. Linkels (31), afkomstig van Goeree-

Overflakkee, start nu met 46 leerlingen en twee leerkrachten. Er is een opvallend groot aantal eersteklassers bij. „Het is een school met toekomst”, voorspelde hij.

Het van buiten oude pand heeft van binnen een ware metamorfose ondergaan. De klaslokalen zijn zeer modern ingericht en het schoolhoofd heeft listig geprofiteerd van de mogelijkheden, die de eigentijdse leermiddelen en methodes te bieden hebben. De gemeenteraad van Rosmalen zal woensdagavond beslissen over enkele kredietverleningen. Voor de aanschaffing van meubilair, leer- en hulpmiddelen vraagt het schoolbestuur f 29.203, en voor de financiering van de stoffering en het plaatsen van armaturen is f 2150 ~~andzake~~.

Herinnering aan de opening van de openbare school Kruisstraat. Brabants Dagblad 30-8-1966. Knipselcollectie Henk de Werd.

kostenraming opliep van f 35.000,- tot f 175.000,- . Daarmee is een einde gekomen aan het afstandsprobleem voor de kinderen van de Kruisstraat, die tot op dit moment óf op Rosmalen óf op Nuland aangewezen waren voor het volgen van onderwijs. Na de rede van de burgemeester openden vijf nieuwe leerlingen de school op hun manier, door pardoos de met papier dichtgemaakte ingang te verbreken. Onder het genot van een feestdrankje voerden verschillende sprekers het woord. De heer Kok namens de ouders, die door hun hardnekkig volhouden de totstandkoming van de school hebben bewerkstelligd, maar zich nu uitermate dankbaar toonden en de heer H. Linkels, de jonge en energieke hoofdonderwijzer. Hij gewaagde van zijn aanvankelijke schrik, toen hij voor het eerst het vervallen gebouwtje zag. Nu de verbouwing gereed is, moest hij bekennen, dat dit zijn stoutste verwachtingen overtrof. Toch had hij nog wat op zijn verlanglijstje: 'Ik ben al listig genoemd. Ik hoop echter het predikaat "Sluw" te verwerven, wanneer ik op onze school een piano heb weten te krijgen.' Maar ook zonder dat kan zonder overdrijving worden gezegd, wat een Kruisstrater in een naburig café opmerkte: 'Hier in de Kruisstraat kan ook wel wat moois zijn. Waarom niet?'" (Brabants Dagblad, 1-9-1966. Coll. Henk de Werd).

Linkels verliet in 1971 de Kruisstraat. Hij werd opgevolgd door Henk Savelkouls, die per 26 mei 1971 benoemd werd en nog steeds de scepter zwaait op de openbare school aan de Kruisstraat.

Grote brand op *d'n Hennist* in mei 1930

Boerderij van *Harrie M'ries* totaal afgebrand

Henk de Werd

Op 28 mei 1930 brak op de Heinis, *d'n Hennist* dus, een grote brand uit. De *Bosche Courant* deed daarvan het volgende verslag: "Hedenmiddag omstreeks kwart voor een ontstond brand in het huis, bewoond door Joh. Gevers op den *Hennist* te Rosmalen. Het vuur tastte eveneens de boerderij van Joh. Savelkouls, die evenals dat van Joh. Gevers totaal afbrandde. Een derde huis, bewoond door H. v. Leijssen (bedoeld wordt H. van Leijssel, HdW), werd eveneens een prooi der vlammen. Gevaar voor uitbreiding bestaat op het oogenblik niet. Nadere bijzonderheden ontbreken nog. Op het gerucht van den brand hebben wij ons onmiddellijk ter plaatse begeven. Het vuur bleek zich met groote snelheid over een grooten afstand te hebben voortgeplant. Het is ontstaan in de boerderij bewoond door Joh. Gevers. Alleen de vrouw des huizes was omstreeks een uur thuis. Zij begaf zich naar buiten om een boodschap te brengen naar haar man, die in het veld aan den arbeid was. Toen zij terugkeerde zag zij vlammen uit het rieten dak slaan. Voor er verder ook

maar iets gedaan kon worden stond het huis in lichte laaie. Aan blusschen was in de verste verte geen denken. Op een zestig meter afstand van deze boerderij ligt een tweede, bewoond door H. Leijzen (de journalist gaat hier voor de tweede keer in de fout, HdW). De bewoners en de omwonenden trachtten het dak van dit huis te beschermen met natte dekens. Terwijl men daarmee druk bezig was klonk opeens de alarmeerende kreet: 'Het huis van Savelkouls staat in brand'. Deze boerderij is zeker honderd meter van het tweede verwijderd, zoodat men daarvoor aanvankelijk geen gevaar dachtte. Waar alle aandacht nu geconcentreerd was op de tweede boerderij had het vuur kans gezien over een afstand van 200 meter de boerderij van Savelkouls aan te tasten. De vrij hevige wind droeg de vonken honderden meters ver. Zoo bliksemsnel geschiedde alles, dat Savelkouls geen kans meer zag een stier, die op stal stond, te redden. Terwijl men nu de derde boerderij trachtte te redden, vatte intusschen ook de tweede vlam en binnen het uur waren de drie groote boerderijen evenzovele puinhopen. Slechts eenig huisraad kon worden gered. Het vee was in de wei en de zoo-even vermelde stier was de eenige levende have, die in het vuur omkwam. Het vuur was van den Gelderschen Dam duidelijk waar te nemen en tal van auto's en fietsers begaven zich derwaarts. Ook de Bossche motorspuit, door den burgemeester van Rosmalen gewaarschuwd, begaf zich ijlings ter plaatse, doch kon niets uitrichten, daar de wegen voor een dergelijke zware spuit onberijdbaar waren. De burgemeester van Rosmalen, Jhr. von Heijden, begaf zich onmiddellijk met personeel en snelbluschapparaten ter plaatse, doch moest zich bepalen tot het bewaken van een vierde in de nabijheid gelegen boerderij. Deze is voor het vuur gespaard. Geen persoonlijke ongevallen hebben zich voorgedaan, doch de materiële schade is uiteraard aanzienlijk."

In haar editie van dertig mei 1930 komt de Provinciale en 's-Hertogenbossche Courant nog eens terug op deze ramp: "De brand is ontstaan iets voor 12 uur in het huis van Gevers. Deze was zelf niet aanwezig, doch in de weide bij de beesten. Volgens de politie zou een defect aan den schoorsteen oorzaak

Van Leijssel, de bewoner der boerderij, die het laatste afbrandde, had juist dien morgen zijn vee naar de weide gezonden, anders was dit zeker in de vlammen omgekomen. Toen de brand even uitgebroken was, waarschuwde de burgemeester, Jhr. von Heijden, zelf de politie en was een der eersten die op het terrein aanwezig was. De Bossche brandweer verdient zeer zeker een pluimpje dat zij spoedig aan het verzoek om hulp gevolg gaf. Jammer is het dat men haar een verkeerden weg aanwees, waardoor de motorspuit in het zand zakte tot aan de wielen. Men moet het zelf gezien hebben om te gelooven hoe het mogelijk is, dat als er brand uitbreekt in een boerderij, de vonken een boerderij overslaan die op 60 meter afstand ligt, doch wel de boerderij aantasten die op een afstand van 200 meter is gelegen, terwijl daarna pas de vonkenregen ook die van 60 meter pakt. Verzekering, hoewel laag, dekt de schade. Velen kwamen gisteren, me

weer, uit de omliggende gemeenten per auto en rijwiel een bezoek aan het terrein van den brand brengen, hetgeen een heele drukte in ons dorp gaf."

In de raadsvergadering van juni 1930 kwam men nog terug op de brand aan de

Heinis. Volgens de Bossche Courant van 26-6-1930 "stelden B en W den raad voor het schuimbluschapparaat, dat bij den brand te Hennest leeggespoten was, opnieuw te vullen en twee nieuwe apparaten aan te schaffen en te plaatsen één bij De Ruwe ter bescherming van Vinkel en één bij Vos in de Kerkenhoek. Het lid v.d. Biezen vroeg of het schuimbluschapparaat bij den brand op Hennest voldaan heeft. De voorzitter antwoordde bevestigend. Het apparaat heeft bewezen van practisch nut te zijn. Het lid Noppen uitte de wenschelijkheid van aanschaffing van meer apparaten. De voorzitter merkte op, dat op Hennest bij Savelkouls een apparaat hing. De menschen waren echter hun hoofd kwijt. Overigens kan Rosmalen, wat de brandweer betreft den toets der critiek doorstaan. Besproken werd het gebruik van de particuliere apparaten en de raad besloot, eventueel gebruikte apparaten kosteloos te vullen."

Voor U gehoord 14

Harry Coppens

- Met de uitdrukking dat *bier nie vur de gaanze is gebraauwe*, wordt men aangespoord tot het drinken van het edele gerstenat. Het zij gezegd dat de meeste Brabanders in dezen geen aansporing behoeven. Ook in Rosmalen lopen er veel rond die er wel pap van lusten en die *ge er midden in de nacht vur wakker meugt maken*. Het is dan wel *nie vur de verkes gemakt mar het makt er soms wel verkes van*. Bij lieden die te veel aan Bacchus offeren, *kunde het bier dan ok ut dur ooge scheppe*. Heel luie mensen vinden dat *'t koiste bier nog altèd beeter is ès 't beste wèrrek*. En weer anderen, die bij de duivel in *'n goei blaoike wensen te staon haauwen durrem hun vlees goewd onder de pekel, want anders hettiej aon hulliej 'n hekel*. En vur de uitdrukking *dè bier op wijn venijn gift and wijn op bier plezier*, durf ik mijn vingers ook niet in het vuur te steken. Het is ook bekend dat bier wel schuimt, maar niet krast. Schuim heeft ook een ongunstige betekenis. Men denke aan het schuim der natie. En als men spreekt van "ze hebben meer schuim op hun bier dan wij", wordt met schuim het slechtere deel van de familie bedoeld. Eveneens wordt gezegd: *Wor d'n braauwer is, hoeft d'n bekker niej te zen en ok goewd drinke, want eete is ok duur*.

- *Peer en Ciska, bè al over de veertig, gingen naor de pestoor, want ze won gaon trouwe. Er werd wel gezegd dat ze het trouwgeld niet meer werd waren, maar Peer zin dettiej nou gerust kos trouwe, om dè de kooij er voort ut waare. Nou mankeerde er aon alle twi: wel wè. Peer die ha unne slag in z'n wiel (mank), zo ès ze dè zinne en Ciska waar d'r ook een mee un dun plaotje en ha ze niej alle vijf op 'n rijke. De pestoor diej wel zaag weffer vlis dettiej in de kuip ha, zin: "Ik zal ulliej mar één vraog stelle. Wanneer is Jezus gesturve?" Ze kieke mekaar en de pestoor nog 'ns aon en toen zin Peer: "Ik wies nog niej ins dettiej ziek waar." Drie weken later zijn ze toch getrouwd.*

- *Mèn grotvodder woonde op 'n boerdrij. Daor was nog unne open herd en un schaauw mee open vuur. Op 'ne keer hattiej unne grote hakpuist op 't vuur gegooïd. Diej waar zo groot detter na er bekant veertien daag van gestookt te hebbe nog 'nen uling (bunzing) utskoet.*

- *Jonnes en Gret, trouw caféklanten, kwame langs d'r stamcafé. Jonnes zin: "Ge mot niej kèeke, want anders moete we daor weer binnekomme." Ze kieke niej, mar toen ze de kroeg goewd en wel vurbè waare, zin Gret: "Nou we zo sterk zen geweest, gaon we d'r inne op vatte, dè hebbe we wel verdiend."*

- *Het is al 'nen helle tèt geleeye. 't Waar in Den Bosch en daor stond de pliesiej op straot 't verkeer te regele. Toen kwaam er 'n vrouwke aon op 'n fiets en diej waar zogezeed gepakt en gezakt mee tasse en plastic zakke. 'nen Drei kon ze gewoon niej meer maake. En ze riej dieje pliesiejagent recht tusse z'n bée:n. "Mar vrouwke, wè doede nou toch?" zinniej. "Ja", zin 't wefke, "mar gè staot hier ok zo gevaorluk."*

- *Als je vroeger uit een dorp kwam was je een boer en keek de stadsmens op je neer en werd door hen voor dom en ongemanierd versleten. De boeren trokken zich daar niets van aan, want, zeiden ze, *ons, boere, paast alles, want wij zijn rond van achteren.* De uitdrukkingen "een gezond boerenverstand" en "als je een boer wilt bedriegen, moet je een andere boer meebrengen", bewijzen, dat de boer, hoewel misschien minder geletterd, heus niet op zijn achterhoofd was gevallen. *Boer wordt mens*, werd er dikwijls gezegd. Alleen tijdens de oorlog was het omgekeerd en sprak men van *mens wordt boer*. Onlangs hebben we in de krant nog kunnen lezen dat Wim van Hintum (uit Den Dungen) toen bij B.V.V. ging voetballen. Piet van Overbeek zei: "Alweer 'n boer erbij." Wim, die dat hoorde, zei: "Als je maar niet zegt, dat ik 'ne Bossenaar ben." Wim Heymans, uit Rosmalen, die jaren bij B.V.V. heeft gespeeld, noemde men boerke Heymans.*

Tussen boeren en burgers was het *dik pik en pook en het akkedeerde nie alted eeve goewd*. Volgens die burgers *had een boer geen maniere, gedroeg zich onfesoenlijk en bè feesjes zaat iej flink te laoje um dè 't vur niks waar. En durrem zinnen ze van d'n boer: 'nen boer en 'n zog hebbe nooit genog. "Och," zinne de boere, "wij nooit genog? Mar 'ne heer en 'ne beer lusse alted meer."*

- *Dè aauw boerderijke is veurig jaor toch nog verkocht aon minse ut de Randstad. Ze hebbe 't hellemaol vertimmerd, verbouwd en opnet geverfd. De mins die er in is komme zitte is wel aarig, mar wè'k aon heur heb, dè weet ik nog niej. Ge kent ze wel. Die wille kost wè kost ku:ke blèeve, terwijl 't allang 'n aauw kiep is die al jaore van de leg af is. Es ge heur smerges ooit ziet es ze eefkes de krant ut de bus haolt dan kunde wel zien dè d'n ted er vort flink aon gevreete hi. Es ze ut gu, kende ze haost niej trug. Ze hi d'r eige geplamuurd en geverfd um de rimpels wè weg te moffele. Ze zegge dan ok niej vur niks: "Op 't koiste hout gu de meeste verf".*

- *D'n Brabander stu te boek es 'nen binnenvetter, introvert zeggen de geleerden. Hij gif z'n eige niej gaauw bloot. Hij laot 't achterste van z'n tong niej zien. Ge kent 'm niej*

zo gaauw. Hij hi geleerd dè ge gaauw te veul zegt en dè ge daor laoter spijt van kregt. Hij weet ok dè spreke zilver is en zwijge goud. Want es ge iets zoudt zegge, wè ge beeter vur oew hat kunne haauwe, kredde al gaauw te heure: Dè hadde beeter in oew hemd kunne laote, dan haddet ut kunne waasse.

Fotoarchief 3: Herman Lewin

Henk de Werd

Kort na de schitterende en indrukwekkende bevrijdingstentoonstelling van oktober 1994 kwam onze Heemkundekring in het bezit van deze mooie foto van de Joodse Rosmalenaar Herman Lewin, die destijds woonde op het landgoed de Duinsche Hoeve in de imposante villa, waarin later het generalaat van de Zusters van Liefde van Tilburg zijn onderdak vond, nadat het sanatorium Mariaoord al eerder daar

Herman Lewin, geboren op 6-8-1864 en overleden op 30-4-1946. Hij werd begraven te Berlicum. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

zijn onderkomen had gekregen. Ik heb in het archief van onze Heemkundekring nog eens de correspondentie van en over Herman Lewin nagelezen. Het leverde stof genoeg op voor een publicatie in Rosmalla. Overigens kan men op de begraafplaats bij de protestantse kerk in Berlicum (tegenwoordig spreken we van de *Samen-op-Weg-kerk*) het graf van deze Rosmalenaar nog vinden: "Hier rusten Engelina Francina Henriëtte Lewin, geboren Dambrink. Geboren te Helder 21 november 1873; overleden te 's-Hertogenbosch 15 juni 1938 en Herman Lewin, geboren te Plettenerg 6 augustus 1864; overleden te 's-Hertogenbosch 30 april 1946."

Voor Herman Lewin gold, evenals voor alle andere Joodse ingezetenen, het walgelijke schrijven van 30 september 1940, waarin wordt medegedeeld, "dat de Nederlandsche Bestuursorganen en de openbare pu-

blikrechtelijke lichamen voortaan géén personen, die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede zijn, in vasten of tijdelijken dienst zullen benoemen of aanstellen, op arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht in dienst nemen, noch bevorderen." Deze verklaring gold tevens voor alle privaatrechtelijke lichamen, inrichtingen en stichtingen, waarin de staat, een provincie of een gemeente op een of andere manier participeerde. "Hij die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede is, mag voortaan niet meer in eenigen ambtelijken werkkring, van welken aard ook, eereambten daaronder begrepen, worden geplaatst; ook zal hij niet meer bij het openbaar of bijzonder onderwijs mogen worden werkzaam gesteld, behoudens wanneer de betreffende school uitsluitend door joodsche scholieren wordt bezocht." Deze waanzinnige uitsluiting gold tevens voor "alle personen, wier echtgenooten geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede zijn, en dat ambtenaren en arbeidscontractanten, die met een persoon, die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede is, in het huwelijk treden, terstond van hun ambt of dienstbetrekking zullen worden ontheven." In punt zes van dit schrijven wordt vermeld, dat het aanbeveling verdient, dat door belanghebbenden een verklaring wordt afgegeven, "waaruit blijkt of zij, benevens hunne echtgenooten, al of niet van joodschen bloede zijn."

Burgemeester Jonkheer H.C.F.C. von Heijden, gemeenteveldwachter J.Th. van der Els, dokter H.J.B. Hanegraaff v.d. Colff, gemeenteontvanger en tevens secretarispenningmeester van het armbestuur Wilh. Henr. Langens, gemeentesecretaris H.A.Th. Lambermont, ambtenaar ter secretarie Franciscus Gerardus van Vught, ambtenaar ter secretarie A.J.A.M. Wierts en volontaire ter secretarie Rosmalen J.W. Westerlaken verklaren allen dat zij en hun echtgenote/verloofde, noch een van hun ouders of grootouders "ooit heeft behoord tot de Joodsche geloofsgemeenschap."

Op 31 mei 1941 komt het schrijven binnen dat het voor Joden verboden is "het publiekelijk baden in zee, strand- en zwembaden en overdekte badinrichtingen. Het betreden van publieke plantsoenen en openbare gelegenheden evenals het huren van kamers in publieke logeergelegenheden (hotels, pensions, logementen) in zee- en strandbadplaatsen en andere dergelijke plaatsen. Het bezoeken van paarderenen als toeschouwer (...)" een en ander op straffe van een hechtenis van ten hoogste zes maanden en een boete van ten hoogste f1000,-.

Op 12 oktober 1941 meldt de gemeenteveldwachter J. v.d. Els, dat "in verband met een schrijven van den Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken dd. 9 October 1941 (...) in de gemeente Rosmalen één radiotoestel in beslag is genomen van H. Lewin, wonende D.191a alhier. Bedoeld radiotoestel is overgebracht naar de S.S. te 's-Hertogenbosch, Wolvenhoek."

In een schrijven van 22 juni 1942, handelende over het inleveren van aan Joden toebehorende rijwielen, krijgen de heren burgemeesters de opdracht ervoor te zorgen, "dat de door Joden ingeleverde rijwielen van Uwentwegen worden in ontvangst genomen

mochten rijwielen worden aangeboden, welke reparatie behoeven, dan dienen deze

reparaties onverwijld op kosten van den Joodschen eigenaar te worden uitgevoerd." In een schrijven van 30 juni 1942 wordt het de Joodse ingezetenen zelfs verboden rijwielen te gebruiken. Een Rosmalenaar, die een knecht van Joodse komaf in dienst heeft, krijgt te horen, "dat door Uw knecht geen rijwiel meer wordt bere- den." Herman Lewin, inmiddels wonende op het adres G.51 te Rosmalen, zit hier, gezien ook zijn leeftijd -hij is 78 jaar oud- danig mee in zijn maag. Hoe moet hij nu naar Den Bosch? Hij vraagt een fietsvergunning aan. V. Schuckert, *Verwalter* (beheerder) der N.V. Capsulefabriek te Den Bosch schrijft op 28 september 1942 aan Herman Lewin, directeur van genoemde fabriek, dat hij bij de burgemeester van Rosmalen een fietsvergunning voor hem heeft aangevraagd. "Ik verzoek U op mijn schriftelijke oproep bij mij in Den Bosch te verschijnen. Met het oog op Uwen hoogen leeftijd verzoek ik U echter om tijdige mededeeling ingeval het weer deze tocht voor U onmogelijk zou maken." Op 22 oktober 1942 meldt burgemees- ter von Heijden, "dat de pogingen om een fietsvergunning voor U te verkrijgen tot nu toe gefaald hebben. Ondertusschen wordt getracht een toestemming voor U te verkrijgen om met de bus naar Den Bosch te mogen reizen."

Schuckert was niet alleen Verwalter van de capsulefabriek van Herman Lewin, hij was midden 1940 ook als zodanig aangesteld voor het landgoed De Duinsche Hoe- ve. In het vroege voorjaar van 1943 werd dit pand door de Duitsers gevorderd ten behoeve van het kinderkuis La Salle te Boxtel. Deze nieuwe bewoners bleven tot eind 1943 en enige tijd daarna, begin 1944, werd in het pand een Duits *Kinderheim* gehuisvest. Het Kinderheim is daar gebleven tot de bevrijding in 1944. Na de vlucht van de Duitsers troffen de geallieerden het pand onbewoond aan en zij hebben er zich enige tijd gevestigd. In juni 1945 verlieten ook zij het pand, dat toen verkocht werd aan de Zusters van Liefde uit Tilburg, die er in het najaar van 1945 een sana- torium startten.

Zoon G. Lewin dient, namens zijn vader Herman Lewin, in september 1945 een schadevergoeding in bij het gemeentebestuur van Rosmalen in verband met die vordering door de geallieerden: "huur november 1944 tot en met mei 1945 f 1750,-; schade aan gebouwen volgens een taxatierapport van C. van Rosmalen f 11.603,-; schade aan wegen f 1500,-; geveld hout voor brandhout en andere doeleinden f 2350,-. Totaal f 17.203,-." Op 31 januari 1946 meldt burgemeester von Heijden aan de heer G.A. Lewin, Graafscheweg 268, 's-Hertogenbosch: "Met betrekking tot de door de geallieerde militairen aangerichte schade in de villa "De Duinsche Hoeve" en de daarbij behorende bosschen en wegen verzoek ik U bijgaande for- mulieren in te vullen en onder overlegging van door deskundigen opgemaakte taxa- tier rapporten aan mij te retourneren. Hierna zal ik deze aangelegenheid voor scha- devergoeding aan het Departement van Oorlog voordragen. Betaling van de U toe- komende huurvergoeding zal thans spoedig geschieden."

Lewin diende eveneens een schadevergoeding in voor vier geweren. Op 30 mei 1949 meldt het Ministerie van Financiën: "Door de heer G.A. Lewin, Graafseweg 268 te 's-Hertogenbosch, werd ingediend een aanvraag om vergoeding voor vier ge-

weren, door H. Lewin Rosmalen 951 een aanvraag voor 2 jachtgeweren en door T. Lewin-Poirievrié, Boxtelseweg 2a te Vught, een aanvraag voor 3 geweren. Aangezien deze geweren op het gemeentehuis te Rosmalen zijn weggehaald door de Canadezen komt het mij voor, dat deze geweren op last van de Duitsers bij Uw raadhuis zijn ingeleverd en zodoende door de Canadezen als oorlogsbuit werden beschouwd. Uit dien hoofde zou hier geen sprake zijn van een vordering in de zin van het Kon. Besluit F 292 en zou ik deze aanvragen om vergoeding niet in behandeling kunnen nemen. Ik verzoek U mij dan ook te berichten, of deze geweren inderdaad op last van de Duitsers zijn ingeleverd."

Burgemeester von Heijden antwoordt op 1 juli 1949: "De door de Heer G.A. Lewin bedoelde jachtgeweren werden oorspronkelijk ten gemeentehuize ingeleverd. Teneinde echter deze geweren, welke een grote waarde vertegenwoordigen, voor wegvoering te bewaren, heeft de toenmalige gemeenteveldwachter J.Th. van der Els, doende alsof deze geweren zijn eigendom waren, aan de *Befehlshaber der Ordnungspolizei* te 's-Hertogenbosch verzocht deze geweren vrij te laten onder voorwaarde, dat zij bewaard zouden blijven ten gemeentehuize van Rosmalen. Zulks werd toegestaan. (...) Hieraan moge ik toevoegen, dat een dergelijke toestemming aan de familie Lewin nimmer zou zijn gegeven, aangezien zij joden zijn. Deze geweren zijn tot na de bevrijding ten gemeentehuize gebleven waarna zij door leden van de Canadese strijdkrachten in beslag werden genomen. Uit het vorenstaande moge U blijken dat deze geweren particulier eigendom zijn gebleven en dus ten onrechte als oorlogsbuit in beslag zijn genomen. Ten slotte merk ik nog op, dat in het schrijven van van der Els sprake is van 10 geweren. Hiervan waren de eerste 9 eigendom van de familie Lewin en het laatste behoorde in eigendom toe aan van der Els zelve. De naam Poirievrié is niet juist en moet luiden Poirié."

Tot zover de archieven over de familie Lewin. Laat ik dit artikel besluiten met een paar verhalen, verteld door kapper Wim v. d. Donk, kapper Blom dus, tijdens de *R'smollese K'tierkes* op de ROS-radio van mei t/m augustus 1986, welke nog in mijn privécollectie zitten. Deze *K'tierkes* werden toen gepresenteerd door Rini Heijmans, voor insiders *Rini van d'n tège Bert*.

ROS-radio, 24 mei 1986: "Jood Lewin woonde indertèd op de door hum gebouwde villa bè Mariaoord. Klaas Heijmans woonde op de Klèin Duinse Hoef en Jan v.d. Doelen op de Grote Duinse Hoef. *D'n Buuts* waar boswachter bè Lewin. Op unnen dag stonne ze op de misse bè Klaasse te proate. 'Die beum hier die doen 't goed, meneer.' 'Ja, ja dat is zo, maar als ge echte bomen wilt zien, dan moet je in Amerika zijn', vertelde Herman Lewin. 'Daar heb ik een uitgeholde boom gezien, waar de trein doorreed.' De boswachter vond dat hij het nog sterker kon vertellen. 'Ik heb in Amerika in 't oerwoud nog beum geroid. We ware mi z'n drieën oan 't hakken. 's Middags han we onze boterham op en gonge we nog ifkes wandele. Loat nou toch oan d'n andere kant van 'onze boom' ok drie minse oan 't hakken zen.'" ROS-radio, 14 juni 1986: "In d'n oorlog waar 't. Jood Lewin ha z'n villa moete verloate en woonde vort neve Piet der Kinderen. Hij waar mi 'n protestantse vrouw

getrouwd en durrum hoefde ie nie weg. Wel droeg ie 'n grote ster. De Jood kwaam veul bè Piet der Kinderen, krek es Kien de Weuw. Kien waar altèd oan 't stèggele mi Jood Lewin. Es de Engelsen wir mi bommen noar Duitsland ware geweest, drèj-de Kien dè um en dan wier de Jood beus. Mar op zond'g de 16de september 1944 zaat de locht vol mi zweefvliegtuigen (Blom bedoelt hier de *gliders*). 't Kermisterrein ston vol mi volk. Zo iets krède noit mer te zien. Jood Lewin ston ok te kèke en ie zaag Kiene al oankomme, die op weg waar noar Piet der Kinderen. "Hé, wat zeg je daar nou van?", zin de Jood. "nou 'n mooi ermoei troef", zin Kien de Weuw, "d'n inne moet d'n andere vorttrekke".

Kien de Weuw, Kien van Rosmalen, echtgenoot van Martha Pennings en keeper van OJC, werd geboren te Rosmalen op 7 juni 1920 en hij overleed alhier op 20-9-1984. Kien ligt begraven op de begraafplaats aan de Oude Baan alhier. Op zijn bidprentje lees ik: "Hij wist, dat rijkdom niet bestond uit geld of goed, maar uit goede relaties met mensen om je heen. Met een dosis humor en zijn opgeruimd karakter was hij gezien en gekend."

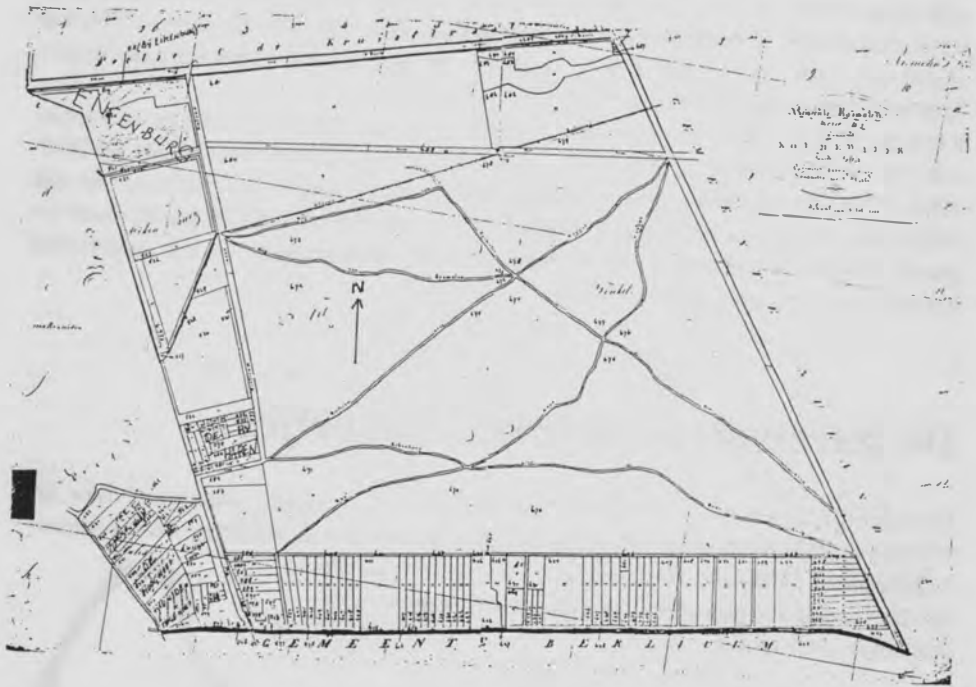
De haverzak en drinkenskannetjes

De beschrijving van deze voorwerpen en hun gebruik werd mij toegestuurd door Jan Verhoeven en is reeds eerder geplaatst in het periodiek van de Stichting Heemcentrum 't Schoor uit Udenhout-Biezenmortel. Voor velen van ons zijn de vermelde voorwerpen uit het nog vrij recente verleden zeker geen onbekende.
(H.Coppens)

De haverzak

"De paarden die de haver verdienen, krijgen ze niet!" Een oud gezegde dat nog vaak gebruikt wordt. Maar ik denk dat het meer van toepassing is op mensen dan op paarden. Want iemand die met paarden werkt, is wel zo verstandig dat hij zijn paard(en) op tijd en goed voert. Voordat de tractor zijn intrede deed, was nagenoeg elke boer voor allerlei werkzaamheden afhankelijk van zijn paard(en). En hij wist maar al te goed dat een paard, wanneer het niet voldoende te eten krijgt, heel snel zijn trekkracht verliest. En geen enkele boer dacht of denkt erover om zelf tussen de burries of voor de ploeg te gaan staan. Het gebruik van de haverzak (zie foto) wijst eigenlijk in de zelfde richting. Elke voerman die

518 t/m 532

Eikenburg

554-560

Het Laagveldt

533 t/m 565

Maliskamp

561-565

Drie strepen tegen het Vinkelsche Gat

534,538-541

De Hooge Hoef

542/543

De Hoog Hoef

545

In de Hooge Hoef

566 t/m 688

Het Vinkel

546

Geer over de Wetering

566-581

De Haren

549

Den Streep neffens het Vinkel

610-612,625-627

Het Rosmalense Vinkel

Het thans afgedrukte kaartblad- het tweede blad van sectie D- heeft betrekking op de gebieden Eikenburg, Maliskamp en het Vinkel.

regelmatig met paard en kar op pad moest, had een haverzak bij zich, zij het niet altijd van de kwaliteit van de hier afgebeelde. Zo'n haverzak was slechts gedeeltelijk met haver gevuld. Het paard kon er dus alleen maar van eten als het stilstond en de zak tegen de grond, een muurtje of een ander vast voorwerp kon drukken. De foto laat zien dat deze zich vrij gemakkelijk in elkaar laat drukken, doch enkel bij rustpauzes op langere routes. De haverzak had echter nog een andere functie, namelijk het voorkomen dat het paard iets anders zou proberen te eten. Als dat gevaar aanwezig was, kreeg het de haverzak wel doorlopend aan zijn hoofd. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij het gebruik van de eerste maaimachine die door een paard werd getrokken. Om te voorkomen dat dit paard aan 'zelfbediening' zou doen en telkens zou proberen een hap haver uit te trekken en dus ook aanhoudend stil zou gaan staan, kreeg het een haverzak aan zijn hoofd. Dat speelde ook heel duidelijk bij een bakker, een kolenboer, een groente- en fruitman, een aardappel- of eierboer die met een ventkar langs de deur ging. Om dan te voorkomen dat het paard, terwijl zijn baas met een klant bezig was, aan de heg of aan een boom begon te vreten, werd hem tijdens de route een haverzak aan het hoofd gehangen. Tenslotte werd de haverzak ook nog gebruikt uit veiligheidsoverwegingen, namelijk

om te voorkomen dat het paard iemand zou bijten. Nu doet een paard dit niet zo gauw, maar zo'n venter wilde natuurlijk graag verkopen en dan kon hij niet hebben dat zijn paard mensen zou afschrikken.

Drinkenskannetjes

De beide voorwerpen zijn op een foto geplaatst, omdat ze veel overeenkomsten hebben. Ze zijn alle twee van email met dezelfde blauwe kleur en ze zijn bedoeld om er koffie of thee in mee te nemen. En niet alleen om mee te nemen, maar

ook om er uit te drinken. Vandaar de naam drinkeskan. Doch de manier waarop er uit werd gedronken was verschillend. De kleinere heeft een smalle hals die men gemakkelijk zo aan de mond kon zetten, zoals jonge mensen dat tegenwoordig vaak doen met een flesje bier. De grotere heeft een deksel met een brede rand en een handvat. Hiermee kon de deksel gemakkelijk van de kan genomen worden en omgekeerd. Je had dan een heel geschikte *drinkbeker*. Dat was handig gevonden, want deze kan was doorgaans voor meerdere personen bedoeld. Mensen die daarbij hygiënisch te werk wilden gaan, dronken de deksel/beker niet helemaal leeg, maar gebruikten het laatste beetje om de beker om te spoelen. Het kleinste kannetje, in

Rosmalen *tutje* genoemd, was meer individueel. Dat werd vooral gebruikt door arbeiders, die 's morgens hun boterham in een trommeltje meenamen en tegelijk hun drinken voor die dag. Men kende toen immers nog geen kantine op de bedrijven en kantoren. Het werd meestal met een touw of een strokoord schuin over de schouder gehangen. Ook boeren die ver van huis gras gingen maaien of een grote afstand met paard en kar moesten afleggen om te gaan hooien, namen zo'n kanttje met drinken mee. De grotere kan werd heel veel gebruikt tijdens het hooien, het oogsten en het aardappels rooien. Het was dan vaak warm en dus dorstig weer. In de kan werd veelal koude thee meegenomen. Erg goed voor de dorst! Om die thee dan koel te houden, werd een gleuf in de grond gemaakt waarin de kan geplaatst kon worden, of men zette haar in een holle boomstam. Tijdens het maaien en *opzetten* van het graan kreeg de kan een plaatsje onder *unne gaast* (*zes gerr've zette men òn unne gaast en die wier mi unne wis vastgebonden*). De grote kan werd ook wel gebruikt om daarin bij het melken in de wei eventueel de biest mee te brengen (biest is de eerste melk van een koe na het kalven). De burgerbevolking tenslotte gebruikte hier en daar zo'n blauwe kan om daarin dagelijks melk te halen bij een veeboer die aan huis verkocht.

Van klooster tot psychiatrisch ziekenhuis 24

J.C.M. Poelman

Het werd een erg lelijke brief, waarin deze Zusters behalve de klacht over het hongerslijden nog vermelden "...dat de Abdis van de anderen wel het onderhouden van het Slot verlangde, terwijl zijzelf er zich maar weinig aan stoorde; dat zij de gewone biechtvader Pater Thomas eigenmachtig had afgezet, omdat deze haar hieromtrent vermaand had en dat zij nu met Pater Hieronymus, waar zij eerst vijandig tegenover stond, vrede gesloten had om Pater Thomas des te meer schade te kunnen berokkenen; dat zij de bisschop zozeer beïnvloed had, dat deze haar bleef handhaven tegen de wens van geheel het convent in; dat de bisschop zelfs de gevangenen van het klooster weer in gereedheid had laten brengen om er de hem weerstrevende nonnen in op te sluiten; dat de bisschop zelfs enige nonnen wilde wegzenden naar Holland, waar de uitoefening van de katholieke eredienst niet mogelijk was; dat de bisschop wel visitatie had laten doen door een deken en een aartsdiaken, maar dat hij hun raad niet had opgevolgd; waarna zij dan ten slotte vroegen om bevrijd te worden van de visitatie van de bisschop en de Eerw. Heer Wayer te mogen krijgen als visitor. Dat deze Zusters met dit schrijven juist het tegenovergestelde zouden bereiken, kwam blijkbaar niet eens bij hen op. En als deze brief niet zo'n treurige achtergrond had gehad, zou bisschop Masius waarschijnlijk wel ge-

glimlacht hebben, toen de nuntius hem per brief dd. 18 augustus 1608 omtrent dit alles nadere inlichtingen vroeg.

Het enige indirecte resultaat hiervan was wellicht, dat de gemeenschap Coudewater bij Mariënboom bleef aandringen op daadwerkelijke hulp en haar ontevredenheid over het uitblijven hiervan niet onder stoelen of banken stak tegenover de biechtvader uit Kleef, die hun klooster van tijd tot tijd kwam bezoeken, zodat de een na de ander voor deze taak bedankte, waardoor er van een enigszins gerichte geestelijke leiding in het klooster Coudewater in het geheel geen sprake was. Deze toestand bleef zo voortduren totdat Zoësius, die tot bisschop van Den Bosch was gewijd op 10 mei 1615, op 30 mei voor een visitatie naar Coudewater kwam. Toen hij op 2 juni het mannenklooster visiteerde, vond hij er een Broedersconvent van vier man, waar elke leiding ontbrak en van wie volgens Zoësius ook niemand geschikt was om enige leiding te geven. Ofschoon hij het persoonlijk niet zo erg gevonden zou hebben wanneer dit Broedersconvent zou uitsterven, omdat hij het maar een "gevaarlijke zaak" vond, gezien zijn eerste ervaringen, waarop we later in dit hoofdstuk nog zullen terugkomen, schreef Zoësius toch op 3 juni reeds eigenhandig een brief naar het klooster Mariënboom, waarin hij vroeg om twee Paters voor de opbouw van het Broedersconvent te Coudewater. Hij kwam tot dit schrijven vooral naar aanleiding van zijn gesprek met de oudste der aanwezige Broeders, Johan-

nes Mereynen. Deze man was toen 59 jaar oud en vier jaar tevoren in 1611 door toedoen van Pater Hieronymus Martens te Coudewater in de Orde getreden. Tevoren was hij eerst cantor en rector te Andernacht geweest en daarna onderpastoor te Glabbach en pastoor te Ethen, Ammelrooy en Dussen. Deze man vertelde aan de bisschop dat een normaal kloosterleven in zo'n kleine gemeenschap ondoenlijk was, vooral ook vanwege het gebrek aan leiding. Hij stelde daarom aan de bisschop

Engel Gabriël. Coll. Rijksmuseum. Nederlands ± 1500. Afkomstig van het klooster Coudewater.

voor om bij gebrek aan medewerking van de kant van Kleef ofwel dit Broedersconvent van Coudewater maar op te heffen en te verenigen met een ander klooster, ofwel desnoods een tijdlang een wereldlijke priester tot leider over de kloostergemeenschap Coudewater aan te stellen. De Kleefse reactie op de bisschoppelijke brief kan men wel raden, als men weet dat de bisschop daarna uitdrukkelijk weigerde om Pater Christoforus Langonius of Pater Petrus Syborch, beiden uit Kleef, tot Prior in Coudewater te aanvaarden, maar integendeel nu zijn licht ging opsteken bij drie Leuvense professoren, die hem de Eerw. Heer Johannes van den Hoewel, ook wel *Collinus* genaamd, voorstelden als ten zeerste geschikt voor deze functie. Dit was natuurlijk een harde klap in het gezicht van de Kleefse kloostergemeenschap, omdat zij hiermee volledig buitengesloten werd en daardoor ook geen enkele invloed meer kon uitoefenen op de gang van zaken te Coudewater, dat ten slotte toch een klooster van de eigen orde was. Maar ook het Zustersconvent van Coudewater was niet zo erg gelukkig met deze oplossing. Ofschoon zij over de persoon en de goede wil van Collinus in de twee daarop volgende visitaties niets dan lof hadden, voelden zij toch wel het gemis van een eigen Pater van de Orde, omdat er op deze manier van een reformatie in Birgittijnse geest niet zoveel terecht kwam. Zij richtten daarom op 14 december 1617 een verzoekschrift aan bisschop Zoesius om toch maar weer een Pater van de Orde aan te stellen. De bisschop antwoordde hier reeds op 15 december op "dat hij dit zelf ook wel gewild had, maar dat hij als bisschop had ervaren, dat de Zusters nu eens deze dan weer een andere wilden en steeds maar voor korte tijd zonder enige vastigheid en dat hij daarom ook Collinus had aangesteld, waarmee zij toch blijkens de laatste visitatie heel tevreden waren; hij zou daarom geen andere Pater van de Orde aanstellen, als hij niet tevoren de zekerheid verkreeg, dat deze dan ook minstens een heel jaar lang deze functie te Coudewater zou verrichten en daarbij tevens zou bewijzen, dat hij ook bekwaam was." De bisschop begreep de moeilijkheden van de Zusters natuurlijk heel goed, vooral ook omdat de Broeders van Coudewater eveneens dit verzoekschrift van de Zusters ondersteund hadden. Daarom had hij er ook geen enkel bezwaar tegen, dat Pater Langonius incidenteel vanuit Kleef met Pasen 1618 naar Coudewater zou komen om er biecht te horen en te preken. Het feest van Pasen viel dat jaar op 15 april. Toen de bisschop echter reeds op 19 maart een bedankbrief kreeg van de Zusters, dat hij dit had toegestaan en daarin las, dat de Pater reeds enige dagen te Coudewater verbleef, terwijl hij zich daarbij van het Slot niet veel aantrok, werd hij furieus. Aanstonds vroeg hij de vicaris van de aartsbisschop van Keulen, waaronder het klooster Mariënboom ressorteerde, om inlichtingen aangaande Pater Langonius. Reeds op 23 maart antwoordde deze en had daarbij weinig lof over de persoon van Langonius, die hij een eigenzinnig man noemde die zijn eigen gang ging. Daarop trok de bisschop op 27 maart naar Coudewater, uitte er zijn misnoegen over dat Langonius buiten zijn weten om niet slechts ter gelegenheid van het paasfeest, maar zelfs minstens gedurende een maand in Coudewater wilde verblijven, trok daarom het gegeven verlof in en beval Langonius onmiddell-

lijk het klooster te verlaten. Dit bracht natuurlijk onder de Zusters een grote opschudding teweeg. Toen daarop de Abdis enige dagen later de bisschop opnieuw verzocht om dan toch voor de Paasdagen een Pater te mogen hebben, maar deze nu definitief weigerde, moest de onschuldige Collinus het ontgelden. Door hem eten en drinken te weigeren werd hem duidelijk gemaakt, dat hij zijn heil maar elders moest gaan zoeken. Op het horen hiervan schreef de bisschop aan de Abdis: "Behalve U en nog twee andere Zusters waren allen steeds heel tevreden over Collinus als een man, die zich zo goed mogelijk kweet van zijn taak; het is daarom zeer onbehoorlijk om iemand, die zich twee en een half jaar zo heeft ingezet voor Coudewater en door de bisschop uit nood is aangesteld, te verjagen door hem spijs en drank te weigeren." Toen daarop begin juni de Paters Syborch en Johannes Alexandri vanuit Kleef naar Coudewater kwamen, maar nu wél met de bedoeling om daadwerkelijk mee te werken aan de wederopbouw van het Broedersconvent, zoals de bisschop dit altijd gewild had, beval hij hen toch op 4 juni Coudewater ogenblikkelijk te verlaten, omdat zij waren gekomen zonder zijn toestemming. Door de smeekbeden van de Zusters lieten deze twee zich toch nog weerhouden tot einde juni, totdat de bisschop zelfs dreigde met kerkelijke straffen. Daarop ging Pater Langonius, die toch wel veel bestuurlijke talenten bezat, naar de vicaris van het bisdom Keulen om er zijn goede bedoelingen uiteen te zetten en gehoorzaamheid te beloven. Toen de Vicaris bisschop Zoesius hiervan op de hoogte bracht en tevens het Zustersconvent op 16 augustus 1618 Langonius toch tot Confessor generalis, d.i. tot Prior, koos, kon de bisschop al niet veel anders doen dan aan deze keuze nu zijn goedkeuring hechten, ofschoon zijn spijt hierover nog doorklinkt in zijn brief aan de bisschop van Gent dd. 18 december 1618. Wel stelde hij als voorwaarde dat Collinus als confessor nog op Coudewater zou mogen blijven tot het feest van St. Jan op 24 juni 1619, omdat deze met ingang van die datum benoemd zou worden tot viceplebaan te Den Bosch. Pastoor A. Frenken, die de correspondentie en de stukken betreffende Coudewater gedurende de periode van Zoesius uitvoerig heeft samengevat in een handschrift dat zich sedert zijn dood bevindt in het bisschoppelijk archief te Den Bosch en waaraan we ook nog enige gegevens mochten ontleenen, maakt hier echter dezelfde denkfout die Schutjes maakte ten aanzien van Petrus Crom, wanneer hij Pater Syborch noemt als Prior van Coudewater sinds 1618. Wel werd Pater Syborch op 27 november van datzelfde jaar benoemd tot *confessarius ordinarius* te Coudewater, maar dit is heel wat anders dan *confessor generalis*. Wie immers de zeer oude, maar tevens zeer heilzame kerkelijke maatregel kent dat een overste van een klooster nooit tegelijk ook nog confessarius of biechtvader mag zijn, tenzij voor een enkele keer in een zeer uitzonderlijke geval en alleen wanneer de desbetreffende kloosterling er uitdrukkelijk om vraagt, weet reeds dat het ambt van prior en dat van biechtvader nooit samen konden gaan. Bovendien had een confessarius slechts jurisdictiemacht om te mogen preken en biecht horen, terwijl de jurisdictiemacht van de confessor generalis of prior het gehele terrein van het geestelijk leven binnen de kloostermuren omvatte. Als bewijs

hiervan kan men in de visitatieverslagen onder de prior soms een of meer Broeders aantreffen, die worden aangeduid als confessarius. Bovendien geeft ook het zich in het bisschoppelijk archief bevindende *Memoriale* van Zoesius een heel duidelijke aanwijzing, waar hij bij de Abdis aandringt om reukenschap van haar beheer af te leggen voor de Priorin en de oudsten van de Zusters en voor de generalis confessor en de oudsten van de Broeders. Het woord Prior wordt in dit stuk zelfs niet gebruikt. Wel zegt de bisschop er: "Wanneer de confessor generalis nog niet gekozen is, moet zij dit ook doen voor de confessarius ordinarius", m.a.w. als er op dat moment geen Prior is, is de gewone biechtvader zijn plaatsvervanger.

En omdat Langonius evenals Syborch nog steeds stond onder gehoorzaamheid van Mariënboom en hij om die reden nog al eens afwezig was, trad Petrus Syborch meermalen op als zijn plaatsvervanger, waardoor de indruk gewekt kan zijn, dat niet Langonius, maar hij de

Prior van Coudewater was sinds 1618. Pater Syborch werd echter pas Prior van Coudewater in 1621, nadat Langonius naar Mariënboom teruggeroepen was om

+

Memoriale.

Ad tuendam bonam famam V. Soror
 in vita quam post obitum apud omnes
 tam quæ intus, quam foris sunt, existima
 neturum, ut coram Rmo quandoquidem
 fructu Confessor in dno (et hinc) confessor
 ordinario Priorissa et senioribus veni
 Conuentus sub contritione dictamine
 declarat statum Monasterij tam in no
 bilibus quam in minoribus ~~et~~
 Deniq. consilio et votis Conuentus tibi
 associet duas, quæ cognitum atq. p
 spectum statum foueant atq. fucant
 Et ne ab hoc Monasterio alienentur
 bona tam præsentia, quam demerita
 acquirenda, siue acquisita, sub d
 istarum sororum custodia post V. D
 sint et conferentur prout in stat
 hoc a Patribus ordinis declaratu, et a
 Pontificibus approbatum.

Ad constituendam demij pacem et
 concordiam ab offitijs Romunitatis
 amouentur vsq. huc iniqua et
 minus pacifica. cum tertia quam
 nido ante paucos dies V. Soror præse
 cit cogitua Alcydi Boni uentis nou
 q. minus placet congregationi, prout
 cognouit, utriusq. Conuentus relatione.

daar het ambt van Prior op zich te nemen. En om te voorkomen dat ook hij weer onverwachts zou kunnen worden weggeroepen door de leiding te Kleef, vroeg men toen voor Syborch bij de bisschop van Keulen ontheffing van de gehoorzaamheid aan Kleef en incorporatie in het klooster te Coudewater, wat hem ook werd verleend op 18 juni 1621. Eindelijk kon men nu met de interne reformatie in het Zustersconvent beginnen. Daartoe diende ook een uitwisseling van Zusters van Coudewater naar Kleef en andersom. Vanuit Coudewater vertrokken o.a. met enigen van de vijf novicen, die op 19 juli 1618 geprofest waren, ook de Zusters Aleydis van den Bogaert en Francisca Cortenbach, welke zelfs tot 9 oktober 1624 te Kleef verbleven, waarna zij vanwege heimwee op eigen verzoek toch weer mochten terugkeren naar Coudewater. Vanuit Kleef arriveerden op 4 maart 1619 te Coudewater Zr. Helena van Wylick met nog twee andere Zusters. Om deze interne reformatie bij de Zusters te bespoedigen werd op 17 maart Zr. van Wylick reeds met bijna algemene stemmen gekozen tot priorin. Deze bemerkte echter al vrij spoedig, dat het haar bij de vernieuwingen, die haar voor ogenstonden, niet gemakkelijk zou worden gemaakt, niet door de Abdis en enige oudere Zusters, onder wie de vroegere priorin Zr. Wilhelma van Lieshout, en niet door de Prior, die overigens zeer gezien was vanwege zijn mooie conferenties. In dezelfde visitatie in 1620, waarin zowel de Broeders als de Zusters klaagden over het eten, deed Zr. van Wylick haar beklag bij de bisschop, dat het tussen haar en de Prior maar niet wilde boteren, maar vooral klaagde zij over de Abdis, die al in geen vier jaar rekenschap had afgelegd over haar beheer. Zr. Wilhelma van Lieshout was tegen de verandering van de asgrauwe kleding in meer lichtgrijs en tegen het door de Pater uitgeoefende gezag over de Zusters, "want", zei ze, "volgens de Regel beloven we gehoorzaamheid aan de bisschop en niet aan de Pater, want in de Regel staat, dat de Broeders gehoorzaamheid beloven aan de Pater, zoals de Zusters aan de Abdis." Prior Langonius klaagde zowel over de Abdis als over Zr. van Lieshout, die zich tegen alle vernieuwingen verzetten, als over Zr. Joanna Adriani, die als naaister weigerde ook de kleren van de Broeders te onderhouden. Zijn antwoord op heel deze klachtenlitanie vatte bisschop Zoesius samen in het zeer interessante hierboven reeds aangehaalde *Memoriale*.

In dit stuk, geheel in het Latijn gesteld, verklaart de bisschop allereerst, dat het voor de goede naam van de Abdis zowel nu als na haar dood noodzakelijk is, dat zij gewetensvol volgens de Regel voor de Confessor Generalis of, wanneer deze nog niet gekozen mocht zijn of afwezig, voor de Confessor Ordinarius (de gewone biechtvader), de Priorin en de oudsten van de beide conventen rekenschap aflegt over de bezittingen van het klooster, zowel over de roerende als de onroerende goederen, en dat zij volgens de raad en de wensen van beide conventen twee personen aanstelt die haar zullen bijstaan in het beheer van deze goederen, die overeenkomstig de Statuten van de Orde niet mogen worden vervreemd. Verder gaat de bisschop in dit *Memoriale* in op enige zaken, "die de vrede en eendracht" in de kloostergemeenschap niet ten goed komen, en waarvan de Abdis de oorzaken uit

de weg moet ruimen ("amoveantur"), o.a. de klachten over de kokkin Zr. Aleydis Bauwens, die altijd al een hekel aan de Broeders heeft gehad, en over de naaister Zr. Joanna Adriani, aan wie twee helpsters toegevoegd moeten worden om ook de kleding van de Broeders te verzorgen, zolang deze nog geen eigen kleermaker hebben, zodat ze niet met gaten in hun kleding hoeven te lopen, enz. De richtlijnen van de bisschop, samengevat in dit Memoriale, herstelden wel enigszins de rust binnen de kloostergemeenschap, maar men mocht natuurlijk niet verwachten, dat iedereen het ook innerlijk volkomen met deze richtlijnen eens was. Zo bleef bijv. de Abdis toch de vroegere Priorin Zr. Wilhelma van Lieshout meer in vertrouwen nemen dan de huidige Priorin Helena van Wylick, wat voor deze laatste niet altijd even prettig moet zijn geweest. Het vervelendste voor haar was echter, toen tijdens de ziekte van de Abdis niet zij, maar Zr. Wilhelma de sleutels kreeg en deze ook na de dood van de Abdis op 16 september 1623 de sleutels niet wilde afgeven, ondanks het bevel van Prior Syborch, die onmiddellijk tot de keuze van een nieuwe Abdis wilde overgaan, opdat Zr. Wilhelmina niet de kans zou krijgen de Zusters in haar voordeel te beïnvloeden. Op dat moment was hij er immers praktisch zeker van, dat de inwoners van Coudewater merendeels Zr. Helena van Wylick zouden kiezen tot Abdis. Hij wist bovendien dat de Bisschop, die helaas afwezig was, het met deze keuze volkomen eens zou zijn, omdat deze zijn voorkeur voor Wylick reeds eerder had uitgesproken en het ermee eens was, dat Zr. Wilhelmina beslist niet iemand was "om te regeren en te besturen, maar om geregeerd te worden". Op 20 september kwam men daarom reeds bijeen om zijn stem uit te brengen, waarbij bleek, dat Helena van Wylick met 29 van de 37 stemmen gekozen was. Maar Zr. Wilhelma protesteerde tegen deze onwettige keuze bij de Vicaris van het bisdom en toen de bisschop dit ter ore kwam, verklaarde ook hij de keuze voor ongeldig, omdat deze buiten zijn tegenwoordigheid was geschied. Daarop kwam hij op 5 oktober zelf naar Coudewater om daags daarna de verkiezing voor te zitten, nadat door Prior Syborch een H. Mis ter ere van de H. Geest was opgedragen. Op een stem na was de uitslag precies hetzelfde: Helena van Wylick werd tot Abdis gekozen en haar wijding tot abdis werd vastgesteld op 30 oktober, terwijl Zr. Margaretha Petri Priorin werd en de Zusters Wilhelmina van Lieshout en Maria Goyaerts raadszusters.

Van een reformatie in het Broedersconvent in deze periode kan nauwelijks gesproken worden, hoogstens van een wederopbouw, zoals we reeds zeiden. Van grote interne spanningen, die zo'n reformatie in een kloostergemeenschap altijd veroorzaakt, was er in het Broedersconvent dan ook niets te bespeuren, ofschoon het verschil tussen de Coudewatersen en de Broeders die uit Kleef waren gekomen om het convent mee te helpen opbouwen, toch wel een enkele maal op de voorgrond trad, zoals we nog zullen zien. Na het lezen van het bovenstaande moeten we echter toch niet te hard oordelen over het Zustersconvent, want de spanningen kwamen er voort uit liefde voor de gemeenschap en uit de hartstochtelijke wil om de traditie van Coudewater te handhaven als één klooster met twee conventen. Dat

het jarenlange gevecht voor het behoud van het schijnbaar tot uitsterven gedoemde Broedersconvent tezamen met de moeilijkheden van het herstel der kloostergebouwen en de interne spanningen der reformatie in zulke maatschappelijk onzekere omstandigheden bij de Zusters wel eens tot uitbarstingen aanleiding gaf, waarin ook de inwoners van Coudewater hun kleinmenselijke gebreken toonden, is daarom heel begrijpelijk. Het zijn immers veelal de minder fraaie menselijke eigenschappen die in zulke spanningen het meest tot uiting komen. Evenmin hoeft het ons te verwonderen, dat er in dit gevecht om het hoofd boven water te houden, wel eens domme dingen werden gedaan op het gebied van het personeelsbeleid. Want als we weten dat in de jaren 1591, 1615, 1620, 1623 en 1627 het Broedersconvent respectievelijk 3, 4, 6, 8 en 13 leden telde, onder welke laatste getallen we dan nog steeds enige personen afkomstig uit het klooster Mariënboom te Kleef moeten rekenen, dan weten we ook dat dit gevecht geen daverende noch troostrijke successen opleverde. Men was al heel erg blij toen

men eindelijk na zoveel jaren in juni 1627 weer een Prior uit eigen midden kon kiezen in de persoon van Pater Egidius Winckels, hoe dankbaar men overigens ook was ten opzichte van Kleef, dat achtereenvolgens Pater Langonius, Pater Petrus Syborch en Pater Bernard Valck voor deze functie hadden afgestaan. Pater Syborch had o.a. nog getracht de bibliotheek van Coudewater weer wat op peil te brengen door op 29 juli 1624 aan bisschop Zoesius te vragen dat hij zijn invloed zou aanwenden bij de kanunniken en geleerden om de bibliotheek van Coudewater te be-

Mannelijke Heilige. Coll. Rijksmuseum. Noord-Nederlands, ca. 1520. Eikenhout. Afkomstig van Coudewater.

denken, bijzonder bij erfelingen. Daarop had de bisschop zelf reeds aanstonds een tiental boeken uit zijn eigen bibliotheek aan het klooster afgestaan. Het is, menen we, niet mogelijk het aan iets anders toe te schrijven dan aan een tekort aan kandidaten en dus aan de angst voor het uitsterven van het Broedersconvent, dat men in deze periode ook enige kandidaten aanvaardde, bij wie reeds bij hun intrede duidelijke tekenen aanwezig waren dat zij eigenlijk niet geschikt waren voor het klooster. Zo bijv. Franciscus Peters, afkomstig uit Veghel, die volgens eigen zeggen een tijdje voor schoolmeester had gespeeld, daarna te Dendermonde was ingetreden, maar ook weer uitgetreden, omdat, weer volgens zijn eigen zeggen, zijn professie ongeldig was geweest vanwege zijn te jeudige leeftijd en zijn gebrek aan intentie. Dit alleen al had reeds een waarschuwing moeten zijn voor de leiding van het klooster. Men nam hem echter toch aan en zo werd hij zelfs met toestemming van bisschop Masius in 1609 geprotest. Omdat hij, na bij een buitenzuster een kind verwekt te hebben, meende dat hij door de bisschop met kerkerstaf werd bedreigd, vluchtte hij en hij zwierf een tijdlang rond in de omgeving van het klooster om vervolgens naar Rome te reizen en daar vergeving voor zijn zonde te vragen. Daarna keerde hij naar Coudewater terug om er de straf van de bisschop te aanvaarden. Sommige Broeders geloofden echter niet erg in zijn bekering, omdat hij duidelijk een ziekelijke man was, die nergens rust vond en dikwijls zo maar ineens voor een langere of kortere tijd verdween om dan weer in het klooster op te duiken. Men deed alle mogelijke moeite om de man op te vangen, maar noch rust elders noch een strengere of zachtere aanpak hadden ook maar enig succes. In 1630 werd dan ook voor hem te Rome secularisatie aangevraagd en waarschijnlijk ook verkregen, want sindsdien vernemen we niets meer over hem. Een tweede geval was Jan Simonis, die in 1619 als lekebroeder te Coudewater intrad. En hier komt toch ook even iets van een bepaalde spanning in het Broedersconvent naar voren. Toen de bisschop voor het toelaten van deze man tot de professie aan Pater Mereynen om diens oordeel vroeg, antwoordde deze: "De Coudewatersen houden hem voor een deugniet, terwijl die van Mariënboom hem een heilige noemen; ik echter houd hem voor een vechtersbaas en een rustverstoorder." Bisschop Zoesius, die al meermalen blijk gegeven had het oordeel van Mereynen op prijs te stellen, deed dit ook nu en weigerde daarom Jan Simonis tot de professie toe te laten. Hij kon echter niet verhinderen dat de kloosterleiding van Coudewater deze man toch als buitenbroeder handhaafde en hem later zelfs tot portier van het klooster aanstelde. Nu had Jan Simonis blijkbaar wat scheikundige aanleg en hij had zich daarvoor reeds allerlei instrumenten aangeschaft, alvorens hij zijn intrede in Coudewater deed. Veel kreeg men van zijn proefnemingen overigens niet te zien, daar hij zijn kamer altijd zorgvuldig afsloot. Op zekere dag echter kwam de kloostergemeenschap er toch van op de hoogte dat hij met behulp van kwikzilver vier "bommetjes" gemaakt had, waarschijnlijk met de bedoeling om deze mogelijk te gebruiken ter verdediging van het klooster tegen rondzwervende Spaanse of Staatse benden. Vooral Prior Winckels en Pater Mazurel vonden dit echter maar een griezelige zaak en zullen

ook wel getracht hebben Jan Simonis dit aan het verstand te brengen. Het resultaat hiervan was, dat hij poogde op zijn manier deze twee het zwijgen op te leggen. Hij trok zich terug in een sombere, zwiiggende afzondering. Wel liet hij zich tegen iemand ontvallen: "Winckels en Mazurel zijn nu nog vrienden, maar dat zal niet lang meer duren." Niemand had echter verwacht wat nu zou volgen. Op 15 juni 1627, nadat Pater Mazurel een gedeelte van zijn portie kool gegeten had, sprong hij opeens op met de uitroep: "Daar zit vergif in". Hij werd daarop ook inderdaad ernstig ziek, evenals Pater Winckels twee dagen later na het drinken van een pot bier, waarvan hij wel vond, dat er een raar bijsmaakje aan zat. Omdat de Paters evenals de Abdis hier aanstonds dachten aan vergiftiging, liet deze laatste de zieken een soort tegengif innemen, dat men *dryachel* noemde, en men ontbood tevens aanstonds dokter de Bie uit Den Bosch, die een purgatie voorschreef en *pulveres ex cornui unicornis* (gemalen hoorn van de eenhoorn), waarna inderdaad het stervensgevaar week. Ofschoon het nooit absoluut bewezen werd, verdacht toch iedereen Jan Simonis van deze vergiftigingspoging en ook vond men op diens kamer iets wat volgens de dokter wel vergif zou kunnen zijn. Natuurlijk kwam dit alles bij de visitatie op 14 juli ter sprake, waar de bisschoppelijke visitator ook alvast drie *bommetjes* van Jan Simonis wist los te peuteren. Het duurde echter nog enige dagen, voordat hij ook het vierde ontplofbare dingetje afgaf. Hierna begon Jan Simonis ziekte te simuleren en wist daardoor een extra verzorging te verkrijgen, ofschoon hij bij het eten en bij het kaatsspel altijd haantje de voorste was, zoals sommige Broeders dit bij volgende visitaties aan de bisschop duidelijk maakten. Mgr. Ophovius, die op 2 juli 1626 tot bisschop van Den Bosch was gewijd, geloofde daarom ook niet erg in deze ziekte, maar vond *onze Jan* maar een onverbeterlijke schelm, die beter geheel uit Coudewater kon verdwijnen. Men kwam dan ook met hem overeen dat hij het klooster zou verlaten en dat hij daarvoor kreeg toegewezen, behalve een jaarlijkse toelage van 36 gulden en zes sesters rogge, ook nog eenmalig 30 gulden voor de aanschaf van kleding en 12 gulden voor de instrumenten, die men in het klooster zou houden. Men meende namelijk, dat het beter voor hem was, wanneer hij ook hierover niet meer zou kunnen beschikken. Dit alles werd niet slechts op papier vastgelegd en ondertekend door de Paters Winckels en Verdonschot, maar tevens rechtsgeldig gemaakt voor de schepenen van Rosmalen op 18 december 1630.

Het verloop van deze gebeurtenissen baseerden we op de kroniek van Coudewater, waarin de datum van de visitatie op 14 juli gesteld wordt, waardoor dus Jan Simonis de vergiftiging bewerkstelligde uit angst voor verraad aan de bisschop van de kant van Prior Winckels en Pater Mazurel. Schutjes geeft als datum van de visitatie 14 juni, waardoor de daad van Jan Simonis dan gebrandmerkt zou moeten worden als een wraakoefening, nadat de Paters Winckels en Mazurel aan de bisschoppelijke visitator alles over de bommetjes zouden hebben verteld.

De derde kandidaat voor het klooster Coudewater, die in deze periode enige opschudding teweegbracht, was Pater Bardeloos, die eerst Trinitariër te Hondshoote

was geweest en daarna Birgittijn te Ieperen. Omdat hij echter volgens eigen zeggen verlangde naar een strenger kloosterleven, vroeg hij aan de bisschop van Den Bosch in 1626 om te Coudewater te mogen intreden. Bisschop Ophovius vroeg hem daarop zijn dimissoonbrieven, welke hij echter niet kon tonen. Daarop zei de bisschop, dat hij dan maar zo lang moest wachten, totdat deze er waren. De klooster-gemeenschap van Coudewater was echter zo enthousiast dat er zich een priester gemeld had als kandidaat, dat zij hem alvast in het Slot toeliet voor zijn proeftijd. Hierop gebod de bisschop Bardeloos onmiddellijk het Slot te verlaten en verbood hem zelfs om nog de H. Mis te lezen voordat de dimissoonbrieven zouden zijn gearriveerd. De consternatie die deze maatregel te Coudewater veroorzaakte, bezorgde de bisschop vier brieven: een van de Abdis, een van het Zustersconvent, een van het Broedersconvent en een van Bardeloos zelf. De Abdis schreef dat "zij dezelfde procedure bij de intrede van Bardeloos had gevolgd als anders; zij nam de kandidaat aan en na een jaar proeftijd presenteerde zij hem aan de bisschop." Dit was overigens niet helemaal waar, want bisschop Zoesius had reeds in 1615 naar aanleiding van Franciscus Peters verboden om nog novicen aan te nemen zonder zijn toestemming. De Zusters schreven dat "Bardeloos met algemene stemmen in het convent was opgenomen en dat de Broeders dringend versterking nodig hadden voor de gezongen diensten." De Broeders schreven, dat ze "verbaasd waren dat de bisschop zo eenvoudigweg en absoluut, zonder verdere opgave van redenen (*tam simpliciter et absolute*) verbood om Bardeloos in het Slot op te nemen, omdat hij hierdoor handelde in strijd zowel met de oude als met de moderne vrijheid, die het klooster gegeven was." Bardeloos zelf, die intussen zijn intrek genomen had bij de buitenbroeders op de boerderij, verzocht in zijn in het geheel niet opstandige brief van 16 november 1626, of hij toch het Slot zou mogen betreden of althans minstens buiten het Slot weer de H. Mis zou mogen lezen. Dit laatste stond de bisschop daarop toe, totdat de dimissoonbrieven (de getuigenisbrieven van zijn vorige bisschop) zouden zijn gearriveerd.

Wat er overigens verder van deze Bardeloos geworden is, hebben we niet kunnen achterhalen, want ook zijn naam komt in het Dodenboek niet voor. Deze drie gevallen tonen echter wel aan, dat de opbouw van het Broeders-convent alles behalve over rozen liep. Desondanks was het klooster Mariënwater te Coudewater aan het einde van de twintiger jaren der 17e eeuw toch weer sterk genoeg gefundeerd en voldoende aangepast aan de nieuwe tijd om de stormen in de geschiedenis der komende jaren althans voorlopig het hoofd te kunnen bieden⁷.

---

⁷ Geraadpleegde bronnen voor hoofdstuk X: *Dodenboek van Coudewater* en *Kronieken van Coudewater* (Uden, Maria Refugie); Rector Zwijsen, *Handschrift van Coudewater* (Rosmalen, Coudewater); A. Frenken: *Handschrift* (bisschoppelijk archief); Bisschoppelijk & Rijksarchief te Den Bosch; L. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom Den Bosch* (St. Michielsgestel, 1873).

Nog meer nieuws uit 1930

Henk de Werd

Naast de verschrikkelijke brand op d'n Hennist, de overdracht van de Openbare School aan de Stierenvereniging, waarover U elders in deze Rosmalla kunt lezen, het overlijden van Wim Duffhues en de eerste H. Mis van Jo Verbiesen, waarover ik eerder al eens schreef, had de Provinciale en 's-Hertogenbossche Courant uit 1930 natuurlijk nog meer te melden uit Rosmalen.

- **Inwoners.** Op 1-1-1929 telde Rosmalen in totaal 4934 inwoners, 2151 mannen en 2783 vrouwen. Op 1-1-1930 was het totaal opgelopen tot 4973 inwoners, 2166 mannen en 2807 vrouwen.

- 26 maart: "Tram in Hintham tegen vrachtwagen van Jan Heijmans. Toen hedenmorgen de tram 's Bosch - Helmond, welke vertrekt om ongeveer kwart over 9 uit 's Bosch, ter hoogte van de R.K. kerk te Hintham was gekomen reed zij op een al-

Herinnering aan de tram van 's-Hertogenbosch naar Veghel en Helmond. Coll. Henk de Werd.

daar staande vrachtauto van de heer J. Heijmans, aannemer te Rosmalen. Men was daar bezig met grond op den wagen te laden voor den wegenbouw naar Tilburg. De linker vóór- en achterwielen werden verbrijzeld en de wagen beschadigd. De chauffeur die nog achter het stuur zat kon zich nog juist bevrijden. Er was direct een heele opschudding. Voor de tram werd de weg eenigen tijd belemmerd."

- 11 april: "Auto-ongeluk door schuld. H.A. v. H., bakker in Rosmalen, had zich voor de rechtbank te verantwoorden ter zake, dat hij op 28 October 1929 te Rosmalen als bestuurder van een auto daarmede hoogst roekeloos en onvoorzichtig, dan weer links, dan weer rechts over den weg heeft gereden ten gevolge waarvan L. Vorstenbosch die daar per rijwiel reed door verdachte werd aangereden en lichamelijk letsel bekwam. Vanwege het O.M. waren 7 getuigen gedagvaard. Verdachte was niet verschenen. Verdachte reed den wielrijder achterop, die vier weken onder het letsel geleden heeft. Volgens de getuigen kan verdachte wel goed rijden als hij niet gedronken heeft. Op dezen tocht was hij dronken en daarom rolde zijn wagen slingerend over den weg. Onzeker bestuurd kwam hij van den weg in het zand terecht. 't Is al meer met hem te doen geweest. Het O.M. eischte een maand hechtenis. Uitspraak 24 april a.s." In de krant van 26-4 las ik dat hij was vrijgesproken.

- 25 november: "Lambertus van den Dungen overleden. Heden overleed alhier in den hoogen ouderdom van 77 jaar de heer Lambertus van den Dungen. Een man die op verschillend gebied veel voor Rosmalen gedaan heeft. Als trouw zoon onzer Moeder de H. Kerk was hij meer dan 50 jaar lid der H. Familie, terwijl hij tevens vele jaren kerk- en armmeester was. Als gemeente-ontvanger heeft hij vele jaren zijn groote werkkracht aan onze gemeente geschonken. Als bestuurslid van den Polder v.d. Eigen bewees hij groote diensten. Met milde hand bedacht hij in stilte de minderbedeelden. A.S. Woensdag zal om 9½ uur de plechtige uitvaart en daarna de begrafenis plaats hebben."

Grafzerk van Lambertus v.d. Dungen op het kerkhof bij de Lambertuskerk in Rosmalen. Coll. Henk de Werd.

- 12 december: "Jongensschool aanbesteed. Zoals bereids in Uw blad is vermeld heeft een dezer dagen de aanbesteding plaats gehad voor den bouw van een nieuwe R.K. jongensschool. Onder architectuur van den heer Valk belooft deze nieuwbouw een aanwinst voor onze gemeente te worden. Een gedeelte van het oude schoolcomplex zal worden ingericht naar wij vernemen voor patronaat, zoodat dan eindelijk zal voorzien worden in een behoefte die men sedert jaren terdege voelde in het R.K. organisatieleven. De verschillende vergaderingen onzer verenigingen

werden tot dusver gehouden in de meisjesschool en zullen daardoor thans meer geregeld bezoek krijgen hetgeen zeer zeker de organisatie ten goede komt. Voor het onderwijs onzer jongens zal het een uitkomst zijn als het nieuwe schoolgebouw daar is. Reeds veel te lang hebben onze onderwijzers met veel te groote bevolking moeten werken."

- 23 december: "Witte mol. Als bijzonderheid kunnen wij vermelden dat de heer Th. Vos alhier heden in zijn tuin een *witten mol* gevangen heeft. Voor belangstellenden is het dier te bezichtigen."

Kinderliedjes 19

116. De boeren en de gansjes

Drie gansjes kuierden lui in de wei
En riepen van gakker-de-gak!
Toen kwam er een boertje op klompem voorbij,
Die bromde: "Toe, hou je gemak!"
De gansjes die riepen: "We zijn er zo blij!
De lucht is zo blauw en zo groen is de wei,
En hoe of ge nu ook moogt praten,
We kunnen het zingen niet laten!"

Wat werd er dat boertje toen vreselijk boos.
Hij zei: "Wel sapperdekriek:
Noemt jullie dat zingen! Het is me wat moois!
Och, och, wat een fijne muziek!"
Toen lachten de gansjes de boertjes wat uit,
En riepen: "Jij geeft voor ons zingen geen duit?
Maar 't is toch beter dan brommen,
Want brommen doen enkel de dommen."

117. Pas op voor de brug

Kleine Piet ging uit wand'len
Met zijn Pa in 't veld.
Wat hij zag en niet zag
Alles moest verteld.

"Pa!...daar zag ik ... ginder
Luister toch er 's toe!
'k Zag een hond warempel
Groter dan een koe."

"Wel, kom aan, wat zeg je
Een die groter was
Dan een koe? Mijn jongen
Da's een beetje kras.

Zie je ginds die brug wel,
Voor je neus daar, Piet?
Nu, die brug moet j'over,
Of je wilt of niet.

Zo je nu gejokt hebt
Stort de brug ineen.
En dan val j'in 't water
Plof! Gelijk een steen!"

Piet, de brug genaderd
Voelt zich o zo moe:
"Pa, ik zei, die hond was
Groter dan een koe..."

'k Heb niet juist gekeken.
'k Zag 'm maar zo half.
Maar die hond was heus toch
Groter dan een kalf."

En toen zich het ventje
Bij de brug bevond,
Riep hij: "Pa, die hond was
Net een and're hond!"

118. Jantjen op stelten

't Had zo gesneeuwd! De sneeuw lag dik.
Ze lag zo hoog, zo hoog als ik.

En 'k liep er in, en 'k zonk er in.
Ik zonk er in tot boven de kin.

Maar 'k wilde toch naar schole gaan
En 'k trok mijn vaders laarzen aan.

En 'k stapte dapper door de snee
Net of 'k nooit wat anders dee.

En de sneeuw,- sa maatjes- dat was een jool,
De sneeuw bleef hangen aan hiel en zool.

En 'k groeide, 'k groeide bij iedr'e stap
'k Werd groter dan onze zoldertrap.

Ik pakte een kraai op een hoge tak.
Ik keek in de goten en over elk dak.

Ik groeide misschien een meter of tien,
Dat hadden de mensen nog nooit gezien.

Ik zag mijn maatjes als mieren beneën
En 'k riep hun toe: "Wat zijt ge toch kleen!"

En toen ik voor de schooldeur stond.
Daar kon ik waarachtig niet meer op de grond.

Maar meester haalde een lange leer.
Zo daalde ik terug op aarde neer.

119. Het vliegertje

Er stond een grappig vliegertje
Hoog aan zijn dunne touw.
Aan d'ene zijde was hij geel,
Aan d'andre hemelsblauw
Hij had twee ogen, goud en rond,
Een kleine neus, een grote mond.
Ja, 't was een grappig vliegertje,
Dat bij de wolken stond.

Toen riep de wilde, wilde wind:
"k Heb medelij met jou.

Ik hield het geen minuutje uit,
Zo aan een vliegertouw.
Je bent toch werk'lijk te gedwee!
Kom ruk je los, ik neem je mee
Hoog boven heel de wereld en
De grote, grote zee."

Toen trok het grappig vliegertje
Eens aan zijn touw...ruk, ruk!
Het brak het dunne vliegerkoord
Juist in het midden stuk...
Het riep: "Wat is de wereld groot!"
Maar 't zeild' en 't zwaaide en het schoot
Geschonden en vol scheuren
In een vieze boerensloot.

120. Hij is er weer

Hoera, hoera, hij is er weer,
de trouwe ooievaar!
Op het dak van buurman streek hij neer,
precies als vorig jaar.

Hoor, wat zijn blijde klepper gaat!
het weerzien doet hem goed.
Zie, hoe opgewekt hij daar staat,
en al de mensen groet!

Hij houdt van onze mooie streek,
van 't dak der boerderij,
van 't lage land aan de beek,
van 't poeltje op de hei.

Vertel eens, beste ooievaar,
waar blijft toch nummer twee?
Die and're van verleden jaar,
Die kwam toch zeker mee?

Ik heb je gist'ren niet gezien:
je kwam dus in de nacht?..
En heb je van je tocht misschien
iets voor ons meegebracht?

Hoe is 't ginds in 't verre land
en onderweg gegaan?
Je hebt aan stroom en zee en strand
vast heel wat opgedaan.

'k Wou óók wel eens zo'n vogel zijn!
'k Zou klepp'ren net als jij,
trok naar Egypte- o, wat fijn -
en was weer t'rug in mei.

Maar één ding deed ik niet - ik at
nooit kikkers uit de sloot!..
Dan is een pannekoek of wat
toch beter, sapperloot!

121. Tien kleine nikkertjes

Tien kleine nikkertjes
Die liepen in de regen,
Een kreeg een druppel op zijn kop.
Toen waren er nog maar negen.

Negen kleine nikkertjes
Die gingen eens op jacht,
Een mugje stak de jongste dood.
Toen bleven er nog maar acht.

Acht kleine nikkertjes
Die wilden heel graag leven,
Maar eentje kreeg de Spaanse griep.
Toen waren er nog maar zeven.

Zeven kleine nikkertjes
Die kropen in een fles,
De dikste kon er niet meer uit.
Toen waren er nog maar zes.

Zes kleine nikkertjes
Die gingen aan het kijken,
Een werd er toen 't gevang gestopt.
Toen waren ze nog met vijven.

Vijf kleine nikkertjes
Die maakten veel plezier,
Een van hen verdronk in 't bier.
Toen waren er nog maar vier.

Vier kleine nikkertjes,
Die hadden veel verdriet,
De dikste smolt in tranen weg.
Toen bleven er nog maar drie.

Drie kleine nikkertjes
Die aten taart met thee,
Een van hen, kreeg de hik.
Toen waren er nog maar twee.

Twee kleine nikkertjes
Die speelden met een steen,
Een kreeg hem op z'n kleine teen.
Toen was er nog maar één.

Dat ene kleine nikkertje
Dat trouwde kort nadien,
Dat kreeg toen negen kindertjes.
Toen waren er dus weer tien.

Wandeling over het terrein

J.C.M. Poelman

In april is op Coudewater een kunst- en bomenroute verschenen. In de archieven van Coudewater vond ik onlangs de hieronder afgedrukte wandeling van Rector Poelman. Voor degenen die onlangs de bonen- en kunstroute gelopen hebben een aardige vergelijking. In het volgende nummer zal ik eventueel een nadere uitleg geven. (A. v.d. Ven)

De artikelen over O.L.V. van de Koude Wateren, in ons tijdschrift geschreven door Z.E. Rector, verplaatsen ons in het verre verleden, dat we nauwelijks meer kunnen

vatten, maar waardoor op Coudewater tot op heden een heel apart historische waas is blijven hangen, dat geen andere inrichting in den lande in die mate heeft. Behalve het monumentale hoofdgebouw met zijn dikke muren (waarin aan de buitenzijde nog resten van vroegere bouwsels te zien zijn) en zijn prachtige dak, zijn er eigenlijk geen historische gebouwen meer aanwezig. De andere zijn na 1870 gebouwd en worden thans geleidelijk verbouwd en vernieuwd. Toch is de oude sfeer blijven hangen, speciaal in het hoofdgebouw en op het voorplein met zijn prachtige oude bomen. Laten we eens een rondwandeling maken.

In de hal van het hoofdgebouw zien we allereerst het oude plafond met de beweeglijke figuren in goud en zwart en het medaillon met geweer en weitas, een zwaard en jachthoorn en een gedode vogel, kennelijk wijzend op het feit dat het *landgoed* in de latere jaren vóór 1870 bewoond werd door families die liefhebbers van de jacht waren. Het medaillon is omgeven door een krans van eikenloof in goud, terwijl op de zijpanelen twee mistekende engeltjes met bloemslingers staan afgebeeld. Het was een gelukkige gedachte van het bestuur om, na de laatste restauratie van hal en gang het oude plafond te behouden. In de hal (en ook in de gang) zijn bij het afbikken van de oude verflaag twee nissen in de muur te voorschijn gekomen, waar in de kloostertijd vermoedelijk olielampjes gebrand hebben. Toen de oude muren bij het kappen bloot kwamen, bleken in de buitenmuur enkele dichtgemetselde grote doorgangen uit vroeger tijd aanwezig te zijn. De gevel zelf werd aan de buitenzijde herhaaldelijk gerestaureerd en heeft thans met zijn leistenen dak en de bronzen lantaarns een voornaam aanzien achter de oude bomen.

Wandelen we nu het voorplein op, dan staan we al direct voor een der oudste bomen op het terrein, vlak voor de ingang, een misschien wel 600 jaren oude esdoorn. Al verscheidene jaren dragen de bovenste takken geen blad meer, zodat hij waarschijnlijk ten dode is opschreven. Achter die boom strekt zich het ovale grasveld uit, dat tot vorige zomer omzoomd was door hoge struiken, die weliswaar het uitzicht op het hoofdgebouw belemmerden, maar de draagsters waren van zeldzaam mooie bloeisels in de zomer. De tuinarchitect liet alles opruimen en bracht een groot grasveld in ruil, zeker een groot verlies. Voor een natuurliefhebber was daar allerlei moois te zien. Allereerst de Franse sering en met hun kleine donkerpurperen trossen, die op een meiavond het gehele terrein met hun geur vulden. In het voorjaar was de kornoelje met zijn vuurrode twijgen en heldergele bloempjes de eerste bloeier. Op verscheidene plaatsen stond de Japanse pruim (*prunes Japonica*) met bloedrode en roze bloemen als appelbloesem. Vooraan rechts stond een ranke ratelpopulier, waaruit het in de voorjaarswind sprookjes regende. Tegenover het bruggetje bij dokter Manse stonden enkele wijd uitwaaierende struiken van de butleia, een struik die speciaal wordt bevlogen door één vlindersoort, de dagpauwoog. Op de lange paarse bloemtrossen zaten soms zes tot zeven vlinders te klapwieken in de warme zon, een lust voor het oog. Het komende voorjaar op Coudewater was altijd het eerst waarneembaar aan deze 'wildernis' op het voorplein. Later kwam de tuinman en die zette behoedzaam aan de binnenrand van de

struiken een reeks bollen, tulpen, narcissen, begonia's en wat al meer. Het voorplein was in die dagen een weelde en vreugde voor natuurliefhebbers, maar de tuinarchitect was blijkbaar een andere mening toegedaan. Alle bloemen zijn verdwenen. Heelvroeger stond voor die prachtige oude esdoorn een met klimop overwoekerd laag muurtje, met er bovenop een zandstenen vrouwenfiguur. Uit de kruik die ze droeg, spoot echt water, evenals uit de twee monden van de haar flankerende engeltjes. Het beeld staat thans voor een der dokterwoningen, mijmerend over vervlogen dagen.

Lopen we nu het voorplein om, de rechter weg nemend, dan zien we allereerst een oude lindeboom, die in de junimaand zijn vruchtjes-met-vleugeltjes in snel draaiende beweging omlaag zendt. Maar voordien heeft de geur van de lindebloesem het voorplein overspoeld, een der heerlijkste geuren der natuur. Sta je in het voorjaar onder zo'n boom, dan gonst het van honderden bijen die de bloesems opzoeken, een geluid als het gemurmel van biddende stemmen in een machtige kathedraal. Blijf er niet te lang staan, want dan krijg je onder de lindeboom telkens olieachtige vochtdruppeltjes in het gezicht. Dit vocht komt niet van de bloesem, maar van bladluizen, die de boom bevolken. Even verder, waar de zijpaadjes naar de dokterswoningen afsplitsen, heeft een nog machtiger lindeboom gestaan, die enkele jaren geleden door de bliksem werd vernield. Helaas werd hier geen nieuwe boom geplaatst. In de loop der jaren heeft ons terrein vele bomen verloren, maar zelden werd een nieuwe aanplant gedaan. Als we nu schuin naar rechts kijken, bij de slootrand tegenover het huis van de familie De Jong, zien we dat ook daar sinds vorig jaar een boom is verdwenen, namelijk een hoog opgaande hulstboom. Ook alweer een bijzondere boom, omdat we hulst doorgaans alleen in struikvorm kennen. Heb je wel eens opgemerkt, dat aan een hulstboom de stugge bladeren tot ongeveer twee meter boven de grond zeer scherpe punten dragen, terwijl de bladeren daarboven volkomen rond zijn en niet scherp? Men heeft wel eens gezegd, dat dit een bescherming zou betekenen tegen hongerige koeien en misschien ook tegen grijpgrage handen zo rond Kerstmis. Maar deze verklaring lijkt mij al te simpel. Gaan we verder het voorplein rond, dan vinden we vlak bij het bruggetje een machtige beuk, waaronder in het voorjaar duizenden gele speenkruidjes bloeien. In het najaar joelen er de kinderen, op zoek naar beukenootjes. De brug zelf is een monument en ondanks de smalle rijweg heeft het bestuur deze brug laten bestaan om de historische waarde eigen aan het *landgoed*. Vlak boven het water van de sloot staat op een zware, ijzeren schuif het jaartal 1864. De brug is dus ouder dan Coudewater als inrichting (1870).

Rond het grasveld wordt het in de zomer duister onder de zware overhangende takken van een reeks zeer mooie beuken die in het voorjaar plotseling, in één dag, een donkere kleur zetten in het landschap. Verder lopend zien we enkele acaciabomen met hun diep ingesneden bast met in de toppen de helderwitte, zwaargeurende bloesems. Het hoofdgebouw gaat in het voorjaar schuil achter een vrucht van kastanjebloemsems. Ja, die bomen van Coudewater! Goed geteld zijn het meer dan

twintig soorten, alleen al op het voorplein en het aansluitende park. We gaan nu het zijpaadje op aan de vijverkant, dat naar de dokterswoningen leidt, waar zich enkele hoge, ruisende canadabomen in het water spiegelen, die op een warme juli-dag hun vruchtpluis verliezen, dat als een zachte sneeuw omlaag dwarrelt en in de verre omtrek over het terrein zweeft. De canadaboorn levert het zgn. klompenhout. Aan de overkant van het water wordt ons oog getroffen door drie hazelaarstruiken, geplaat in de steile oever. Reeds in januari hangen de lange katjes in trossen te bengelen in de voorjaarswind. Een maand later stuift er een gele wolk stuifmeel uit als je tegen de takken tikt. In de vijver zelf ontwaakt dan allerlei leven, het water kan soms rood zien van de duizenden watervlooien (*daphnia*), een geliefd voedsel voor tropische vissen. Bijna aan het eind van het paadje, links, staan we even stil bij een beuk met een heel bijzondere bastvorming. Er staan twee beuken, maar één ervan krijgt een meter boven de grond een eigenaardige verdikking, waarop -als we langs de stam omhoog kijken- zeer duidelijk verscheidene olifanten te herkennen zijn, met slurf en al en met de typische gerimpelde, grijze olifantenhuid. Loop eens om de boom heen, je ziet een zittende, een lopende olifant, zeker drie of vier figuren. Maar dit is niet alles. Achter onze rug, midden op het grote grasveld, staat een heel zeldzame boom, waarvan de drie tot vier holle stammen direct uit de grond komen. Het is een Catalpa, een sierboom uit Oost-Azië, die daar wel dertig meter hoog wordt. Het is zeer de moeite waard in de zomer de grote hartvormige bladeren te bekijken en de rechtop staande bloempluimen van witte, kelkachtige bloesems, die van binnen twee heldergele vlekken dragen, omzoomd door vele bruine stippen. Het is een tropisch geheel. Ga niet te vroeg kijken, want de catalpa bloeit pas begin augustus. We lopen nu om het eind van de vijver en slaan dan het laantje in dat langs de toneelzaal loopt, daar waar kortgeleden de oude bakkerij werd afgebroken. Plotseling komen we in het volle licht met het weidse gezicht op klooster en kapel. Links onze onvolprezen schouwburg, rechts de röntgenafdeling. Wat is hier in de laatste jaren al niet veranderd! De heer De Jong maakte van het röntgenhuis een allervriendelijkst gebouw. Ga je nu voor de toneelzaal staan, dan valt het op dat de röntgenafdeling als bouwwerk een stijlovergang vormt tussen het oude Vijverberg en de moderne toneelzaal, een vloeiende overgang dus van oud naar nieuw. Wat een ruimte is er ontstaan tussen deze gebouwen en het klooster! Een feest van licht en ruimte, doorsneden door de sloot rond het kloosterterrein, waarlangs in het voorjaar een lange gele band slingert van vlammeende forsythiastruiken, tot aan de werkplaats toe. Ik herinner me heel goed dat vele jaren geleden op de plaats van de ringsloot een hoge haag stond, waarachter de moestuin lag en het eigenlijke terrein dus ophield. De sloot zelf is in de zomer ook de moeite waard! Het water zit dan vol geelgerande watertorren, met de bijna lichtgevende luchtbel aan het achterlijf. Op het water schieten kleine, metaalblauwe kevertjes heen en weer, de zgn. *schrijvertjes*, waarover Guido Gezelle zo'n aardig gedicht schreef. De sloot kan dan donker zijn van de lange slierten waterpest, een plant, die de E. Zusters verzamelen voor hun aquaria op de afdelingen. *Wordt vervolgd*

Inhoud

1

Martien Veekens

"Rosmalen mag trots zijn op zijn wapen" 3

5

Wim Veekens

Rosmalense toponiemen en grondbezit een eeuw geleden 4

8

Henk de Werd

1930: de openbare school op de Kruisstraat wordt een bijzondere school

11

Henk de Werd

Grote brand op d'n Hennist in mei 1930
Boerderij van *Harrie M'ies* totaal afgebrand

13

Harry Coppens

Voor U gehoord 14

15

Henk de Werd

Fotoarchief 3: Herman Lewin

19

De haverzak en drinkenskannetjes

22

J.C.M. Poelman

Van klooster tot psychiatrisch ziekenhuis 24

33

Henk de Werd

Nog meer nieuws uit 1930

35

Kinderliedjes 19

37

J.C.M. Poelman

Wandeling over het terrein

Sponsors

De uitgave van *Rosmalla* is mede mogelijk door financiële steun van (tenzij anders vermeld zijn alle bedrijven in Rosmalen gevestigd): Abelen BV, Makelaarskantoor, Burg. Mazairac- laan 2; Van Grinsven Sanidrome, Raadhuisstraat 4c; Bouwmans BV, J., Benzinestation, Westeind 2; Van Creij & Van Hoek BV Grond- weg- en waterbouw, Huisbergenweg 6; E.T.I.Bureau Linnenbank BV, Stationstraat 13; Eijkelenburg, Van, Bouwbedrijf, Stationsplein 1; Foto Stijntjes, Molenhoekpassage 5; Glou- demans BV, W., Hintham 117; Heij- mans NV, Ver. Bedrijven, Graafse- baan 13; Hoedemakers en Zonen BV, Aannemersbedrijf P., Hintham 68; Huijbregts en Peters Notarissen, Hoff v. Hollantlaan 5; Jaropa Hol- ding BV, J. Stienstra, Bruistensingel 100, Den Bosch; Lambermont BV Assurantiebedrijf, A., Burg, Wolters- straat 1; Robyto Holding BV, Biest- kampweg 2; Ginderzande BV Van Mierlo, Mr. J. , Striensestraat 44; Modecentrum C. van de Graaf, Dorpsstraat 10; Piels, Technisch in- stallatiebedrijf, Friezenstraat 7; Rabo- bank Rosmalen, Raadhuisstraat 1; Timmers BV Bouwbedrijf, Heikamp- weg 6; Schijndel Grondwerken BV, v., Raadhuisstraat 12; Verbiesen, Brood- en banketbakker J., Molen- straat 34; Voets Weg- en Waterbouw, Gebr., Pinksterbloemstraat 4; V.O.F. Gebr. v.d. Plas, Schildersbedrijf, Graafsebaan 5; Pe & Pe Schilders BV, Hofkesweg 3a.

Oude gebouwen verdwijnen: 1996, slagerij Van Zoggel. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

